

אדם גדול ושימח במצוות

עוניני
תכלת בציצית

י"א סבת תשע"ה

מפתח הענינים

עניני ציצית

תכלת בציצית ותולדות התכלת בישראל

- פרק א' - הרבי מראדזין 'בעל התכלת' ב
- פרק ב' - משנת רבי עקיבה ז
- פרק ג' - הרב הלל משה מעשיל גלבשטיין י
- פרק ד' - פולמוס התכלת תקופה ב' טז
- סימוכים נוספים לחלזון המורקס כג
- פרק ה' - פולמוס התכלת תקופה ג' כה
- זיהוי חדש לתכלת בדור האחרון כז
- סיכומו של ענין כח
- מקורות וביבליוגרפיה כט

ליקוטים: ישוב הקושיות בענין התכלת.....לא ◇ חי צומח דומם.....לא ◇ תכלת מכל בעלי חיים.....לא ◇

מקום עשיית התכלת.....לב ◇ תכלת דומה לרקיע, ורמז במה שאין תכלת בזמן הזה.....לב ◇ מנין חוטי

התכלת.....לב ◇ פטפטיא בדברי רש"י ריש פר' קרח במנין חוטי התכלת.....לג ◇ פרפרת נאה מילקוט

הגרשוני.....לו ◇

עניני ציצית: אהבה ויראה.....לז ◇ עצה בדיעבד שיש ענין שמי שאינו שותומ"צ יילך לפחות

בציצית.....לז ◇

עניני ציצית

תכלת בציצית ותולדות התכלת בישראל

נושא התכלת בציצית על הלכותיו ומחקריו ההיסטוריים והמעשיים מתפרש על פני עמודים רבים. ימים ולילות ושעות רבות עמלנו ויגענו בליקוט החומר הרב בעינו ובהבנתו. תקצר היריעה במסגרת זו להאריך בזה ולכן נכתוב בזה בתמצית הקיצור, אך כל משפט וכל שורה אוצר תחת כנפיו חומר רב.

כתב ביערות דבש ח"ב דרוש ב' 'מצות ציצית אין בידינו בשלימות בעו"ה כי אין לנו תכלת, אבל זאת נחמתנו כי הואיל ואין סיפק בידינו לקיים המצוות יש לנו שכר כעושה מצוה, רק זהו למי שלבו דוי וכואב על מניעת המצוה, אבל מי שאין משגיח בזה, הלא כל לבבות דורש ה', ואיך יש לו שכר כעושה מצוה וקמיה שמיא גליא שאינו מקפיד בזה. ולכן חובה על כל איש בשמו ציצית בבגדו לזכור במצות תכלת ולהתאנח בשברון מתנים על אשר אי אפשר לקיים המצוה בשלימות וכו', אזי מקובל ושכר לו כעושה מצוה, עכ"ל.

"ועשו להם ציצית על כנפי בגדיהם ונתנו על ציצית הכנף פתיל תכלת"

מדאורייתא מצות הציצית הוא בפתיל תכלת, אך זה רבות בשנים שלא היו הולכים בתכלת, ובמדרשים (במדב"ר יז, תנחומא במדבר פרשת שלח ט"ו) אי' דהתכלת נגנז. אך מאידך ישנם השואלים דהמשנה בסוטה המונה את דברים שנגנזו אינה מונה את התכלת, וכן מצינו בגמ' שעוסקים בתכלת או הולכים בתכלת. (בימי רב הונא בר מניומי, רב עמרם חסידא, רב יוסף, רבנא אחוה דר' חייא בר אבא, רב מתנא, רב יהודה מהגרוניא, (ע"ז ל"ט), וכן בימי רב, רבב"ח (מנחות ל"ט), ובימי רב נתן בר אבבי ורב חסדא (חולין צ"ה), ובימי רבא (סנהדרין י"ב), ומנחות מא: לפי פ' רבנו גרשום היה תכלת בימי רב יהודה, רב חנינא, ורבינא). נראה מזה כי עכ"פ בימי האמוראים עדיין היה תכלת. ובר"ף בהלכות ציצית, נאמר בפירוש 'האידינא דלית לן תכלת'. לכן ישנם הסוברים כי כתוצאה מגזירות המלכות שלא ללכת בתכלת - אם משום שגזרו על סממנים יהודיים^א, אם משום שהתכלת היה מלבוש חשוב ורצו שצבע התכלת יהיה שמור למלכים ובעלי שררה בלבד - וכן מצינו במסכת סנהדרין בימי רבא ששלחו לו מארץ ישראל זוג הבא מרקת ותפסו נשר ובידם דברים הנעשים בלזו ומאי ניהו תכלת וכו'. יש לזה גם מקור בספרות הקדומה של האומות. לאור גזירות אלו כנראה פסקה תעשיית התכלת בישראל, עד שנשתכח לגמרי תורת עשייתה. מאידך, הרמב"ם כן כותב שהחלזון מצוי כיום בים המלח (וכפי

א וכן יש מדרש (ויקרא רבה פרק ל"ב א'). ומופיע בעוד מקומות בלשונות קרובים, 'כרום זלות לבני אדם, אימתי כרום זלות לכשירומם הקב"ה מצות בזויות בעולם, מה לך יוצא ליסקל, על שמלתי את בני. מה לך יוצא להרג וכו' על שהטלתי תכלת וכו'.

שמבארים שכוונתו לים התיכון). איך שלא יהיה ברור הדבר שלא הלכו עם תכלת בציצית במשך שנים רבות.

פרק א' - הרבי מראדזין 'בעל התכלת'

כך היה עד שנת ה' אלפים תר"מ. אז קם האדמו"ר ר' גרשון חנוך העינך מראדזין² שנקשרה נפשו במצות הציצית, והחל לחקור במרץ רב את ענין התכלת. מסקנתו היתה כי אין מניעה בדור זה ג"כ להפיק תכלת.

בשנת תרמ"ז חיבר את הקונטרס 'שפוני טמוני חול' בה בירר מדברי חז"ל מהו החלזון וסימניו. מתוך זה שלח ראשי פרקים לחכמי הטבע באיטליה לברר מהם לאיזה דג יתאימו הסימנים הללו. הם השיבו שלפי הסימנים זהו דג הדיונון - דג המצוי הרבה בימה של איטליה - ויש בדג זה י"ט פרטים, ושלחו לו תמונות שלהם. מתוכם בחר ר' גרשון העינך במין הנקרא סעפי"א אפישינעלי"ס (ובלע"ז קיטלפי"ש).

דג זה נקרא 'דיונון' ע"ש דיו, מכיון שיש בקרבו שלפוחית המכילה נוזל שחרחר, זה אינו דם הזורם בעורקיו אלא נוזל המונח בשלפוחית מיוחדת שיש לה פה שיכול להוריקו משם דרך משפך אשר לו. הדג משתמש בנוזל זה כאשר הוא חושש שרוצים ללכדו אז הוא פולט מקרבו נוזל זה ומעכיר את כל סביבותיו ומקשה על תפיסתו. (כשחש בסכנה גדולה יותר הוא מנקז מקרבו סילון מים בעוצמה של יותר ממנהירות כדור רובה וקילוח זה מזניק את הדג לאחור במרחק רב משם). הדג הזה טבעו שהוא נדבק חזק לבוץ. (ומתקיים מה שנאמר עליו 'ושפוני טמוני חול'). ומחליף גוונים כל הזמן אבל בסיס התכלת תמיד ישאר קיים.

את מסקנתו רשם לתוך קונטרס שפוני טמוני חול והדפיסו בשלהי תרמ"ז.

ב הגה"ק ר' גרשון חנוך העינך ליינער אבד"ק ואדמו"ר ראדזין זצ"ל, מחבר ספרים רבים בנגלה ובנסתר. נודע שמו על שם התכלת אחר שדרש וחקר להמציא שוב תכלת לישראל, ואלפים מישראל לבשו על פיו תכלת על כנפי כסותם.

הגה"ק מראדזין נולד בשנת תקצ"ט לאביו הגה"ק ק' יעקב מאיזביצא בנו של הגה"ק המפורסם ר' מרדכי יוסף מאיזביצא שצ"ל. עוד מטל ילדותו ניכרו בו גאונות וחריפות. זקיניו הק' חיבבו למד ולמד עמו סתרי תורה וספרי קבלה עוד לפני מלאות לו י"ג שנה. בהיותו אברך בן ל"ג הוציא לאו חלק ראשון מספרו סדרי טהרות בו קיבץ וסידר באופן מפליא כל דברי חז"ל מבבלי וירשלמי ספרי ותוספתא, ועליהם הוסיף ביאורים ופולפולים בעמקי הסוגיות.

מלבד גדולותו בתורה היה גאון במדע ויד ושם לו בחכמת הנטיעה, ובחכמת הכימיה, ובחכמת הרפואה. גם בקי הרבה היה בלשונות לועזים והמפורסמות הם לשונות ארצות אירופה, פולין, רוסיה, צרפת, אשכנז, איטליה, ולטינית. בשביל ידיעותיו בחכמת הרפואה היה רושם מרשמים לחולים בלשון לטינית והרוקחים היו מקבלים מרשמים שלו.

בחורף תרמ"ח נסע לאיטליה למוזיאון ימי גדול בוונציה שבאיטליה² לראות בעיניו את הדג המדובר, ואכן נתאמת לו השערתו שזה הוא החלזון המדובר.

בקיץ תרמ"ח נסע שוב לאיטליה, הפעם כדי לצוד את החלזון הזה, והצליח לצודו חי, אך עדיין לא הצליח לצבוע ממנו. את הדברים הללו רשם לתוך ספרו 'פתיל תכלת' שבו האריך לבאר בהוכחות וראיות שאכן זהו הדג, וגם השיב על קושיות רבות שהקשו על מש"כ בקונטרס הראשון 'שפוני טמוני חול'.

בחנוכה תרמ"ט הצליח לראשונה לצבוע תכלת מדם הדג.

ר' גרשון העינך השתדל להפיץ ולפרסם את ענין התכלת, ורבים החלו ללבוש תכלת. ביחוד חסידי ראדזין וברסלב. לאחר כשנתיים מזכיר בספרו עין תכלת (כתבו בחייו אך נדפס לאחר פטירתו) שכבר מכר חמש עשרה אלף סטים של תכלת.

חסידי ברסלב החלו ללכת עם התכלת משום שלפי המסורת שלהם היה אצל מנהיגם באותה העת פנקס בכת"י מרבי נחמן בו כתוב שלפני הגאולה יקום מי ויתגלה על ידו ענין התכלת. וסימן לדבר שבאותה העת יתגלה גם הכדור פורח, מה שאכן כך היה³. (אך בכל זאת היה איזה חילוק בין ראדזין לברסלב. בעוד שר' גרשון העינך מכריע בספרו כדעת הרמב"ם - אחרי שצירף את דעתם של ראשונים (הקנה) ואחרונים (רח"ו פרי עץ חיים) בשם האריז"ל, מגיד מישרים להבית יוסף בשם מלאך שהופיע אצלו ואמר כי מצות ציצית היא 'טלית לבנה ושבעה חוטים לבנים', הגר"א) - שרק חצי חוט יש לצבוע

ג אגב, ר' גרשון העינך במסעו הסתיר א"ע ככל האפשר, ולבש מלבושים פשוטים. יהודי שבכל זאת זיהה אותו והבין שהוא בא לחקור אחר משהו, חפץ מאד להיות בסביבתו וביקש ממנהל המלון שם התאכסנו שניהם להיות עמו בחדר, ואף שיחד את האחראי לשם כך. ר' גרשון העינך לא נהנה מזה, אך לא נתנו לו ברירה אחרת. בעלותם על יצועם עשה אותו יהודי עצמו כישן ועקב אחר מעשיו של ר' גרשון העינך. לאחר זמן מועט ראה את ר' גרשון העינך מוציא סכין שחיטה ממשאו ומחדדה, (היה ברשותו סכין שחיטה שכן לא הי' שם בשר כשר והי' נצרך לשחוט עבור עצמו). ראהו אותו הלך לר' גרשון העינך מחדד סכיני ונעמד בדחילו ורחימו לברך על השחיטה, ותיכף רץ לכיוונו של חבירו לחדר כעומד לשחטו. נבהל אותו הלך, אך הבין את הרמז כי אינו רצוי כאן.

ד סיפר רבי דוד וויצמאן תלמיד האורחת חיים מראדזין, שהוא הי' אז בראדזין בעת שהגיע לשם המנהיג של חסידי ברסלב (כידוע הם אינם מכתירים רבי) להתעניין אודות התכלת שהמציא הרבי מדאדזין, והוא סיפר הסיבה שהביאם ללבוש תכלת, כי אצלו נמצא ספר חזיונות מהרה"ק רבי נחמן ובו הוא מגלה עתידות וע"פ פקודתו אסור לפרסמו בדפוס ואפילו לא להעתיקו בכתב, והוא כ"י יחידי, שנמסר לתלמידו רבי נתן והפנקס נמסר ממנהיג למנהיג, ובו נמצא כתוב כי קודם ביאת המשיח יתגלה התכלת, ונתן אות לדעת אמיתת התכלת, שבקרב לאותו זמן נתגלה המצאה שכדור גדול שאנשים יוכלו לשבת שם יוכל לעופף באויר, ובו בזמן נתגלה הלופט באלאן⁴, וזאת הביאתו לראדזין ולכן לבש התכלת, אבל לא נתקבלו דבריו אצל כל חסידי ברסלב (פנת יקרת).

בתכלת. נהגו חסידי ברסלב כדעת הראב"ד שחוט שלם צריך להיות של תכלת).

פולמוס גדול החל בעולם בעקבות מאמציו להפיץ את ענין התכלת. טענות רבות עלו כנגדו. כגון א', היאך יתכן שמה שכל הדורות ורבותינו הראשונים לא ידעו ממנו דוקא אנו נדע ממנו. ב'. הרי אמרו שהחלזון נגזז. ג'. גם בזמן שהיה חלזון עכ"פ הגדירוהו כאינו מצוי, ואמרו עליו כי עולה רק אחת לשבעים שנה, ולא כדג הדיונון שמצוי בכל עת ובכל שעה. ד', הרי דג הדיונון הוא דג טמא ובעינין מן המותר בפיך. ה', גם אם יתכן שזהו חלזון התכלת אבל עדיין יש אחוז אחד שלא, וא"כ אנו נכנסים בחשש תולה קלא אילן בבגדו ואומר תכלת הוא. ו', מבחינת מקום מציאת החלזון זה צריך להתאים למה שאמרו חז"ל שהוא עולה בחלקו של נפתלי. ז', מבחינת הסימנים שנתנו חז"ל לחלזון התכלת צריך שיתקיימו בדג שאנו רוצים להצביע עליו כחלזון התכלת כל הסימנים, ויש מקום להתווכח אם בדג הדיונון מתקיימים כל אלו הסימנים.

אלו השאלות העיקריות עמם התמודד ר' גרשון העיניך, וכל הבאים בדורות אחריו ועד ימינו אנו הרוצים לאחוז בכתרה של התכלת.

על כל הטענות משיב ר' גרשון העיניך בבטחה בספריו ובמשאו ומתנו עם גדולי התורה, בכתובים ומע"ג העיתונים.

ר' גרשון העיניך אף טוען 'כי יש לנו קבלה ברורה ועדות נאמנה שהרב הגאון הקדוש אור עולם מקאזניץ ז"ל אמר שלפני ביאת הגואל יגלה אחד מצות תכלת לישראל'. (עין התכלת ע' ר"ס).

אם בתחילה עוד היה נראה שיש כאלו המסכימים עמו, אולם אט אט החלו גדולי הדור לדבר בנחרצות כנגד כל הענין, מה שגרם גם לאלו שהסכימו בתחילה - לחזור בהם.

למעט המהרש"ם מברעז'אן שלדעת מקורביו תמך בהחלט בענין, אך אף הוא לא ההין ללכת עם זה ברבים, רק בצנעה, ובצוואתו (נדפס בספר תכלת מרדכי עה"ת) ביקש שיקברוהו בטלית זו שיש בה תכלת. וכן הגאון בעל לב העברי תמך בפרהסיא בדעת הגה"ק מראדזין והטיל תכלת בטליתו". כמו"כ ידוע על הגה"ק מקערעצקי בעל עין חנוך ויד חנוך ועיר חנוך (חתן בעל הקדושת יו"ט) שלבש תכלת בציציתו. למעט אלו - כל גדולי הדור האחרים היו נגד כל ענין התכלת.

הבית הלוי אמר שהוא מוכן לקבל א"ז רק אם יתברר שלכל הדורות לא היה ידוע זה הדג, אבל אם היה ידוע להם ואעפ"כ לא השתמשו בו אות הוא שאי"ז תכלת או שאין לנו לנהוג בזה.

מעניין לציין כי רבי יהושע'לה בעלזער אמר שזה אינו התכלת, והסביר שאביו הראה לו פעם את הרקיע ואמר לו עכשיו זה הרקיע בטהרתו, וזהו התכלת שדומה לרקיע וכו', (ראה בספר אהל יהושע אות ל"ו) והתכלת המדובר לא היה דומה לתכלת שראה אז ברקיע.

כמו"כ הביעו התנגדות הגאון רבי יהושע מקוטנא בעל ישועות מלכו, והגאון רבי יצחק אלחנן

מקאוונא. היו מגדולי הדור שהביעו התנגדותם עפ"י דברי האריז"ל שאין הארת התכלת בזמן הגלות. (כן כתב מהרש"ב מלובאוויטש, וכן מובא בשם המנחת אלעזר ממונקאטש והקדושת ציון מבאבוב).¹

היטב חרה לו לר' גרשון העיני, הן על גדולי הדור העומדים מהצד ושותקין, וקל וחומר על גדולי הדור שיוצאים נגדו. מן הכא להתם ומהתם להכא החלו רצים אגרות, זה מביא ראיות לכאן וזה סותרם. זה מטעמים הכמוסים עמדו, וזה מהטעם המפורסם 'חדש אסור מן התורה'.

במרידות דיבר האדמו"ר על עמדתו של הגאון רבי יהושע מקוטנה ולדברי חסידיו (כפי שהעיד החסיד רבי יעקב ליכטשיין מווארשה) הבטיח הגאון מקוטנה לרכוש את חבילת התכלת הראשונה, אבל חזר בו אחרי כן מדעתו זו, ועל כן כתב רבי גרשון חנוך "לא נאווה לפני האמת שתהיה ביישנית אף לא פחדנית".

ר' גרשון העיני אף מפרסם הודעה בעיתונות² בה הוא זועק את כאבו, מילא לו היה לכם ראייה נגדי - ניחא, במצב כזה אף אני אחזור בי ברבים ואפרסם לכולם 'ברם דברים שאמרתי לפניכם טעות הם ביד', אך כיצד זה אין משיב כנגדי ובכל זאת אין מקבלים דעתי. ועוד, גם אם לדעתם אין זה התכלת הנכון, מ"מ אם לא יועיל לא יזיק. (לקמן נבאר אם אכן לא יזיק, הרי אמרו אני ה' ליפרע מהתולה קלא אילן בבגדו (דבר שאינו באמת תכלת) ואומר תכלת היא).

לאחד שטוען שעפ"י קבלה אין ללכת עם התכלת הוא משיב 'ואם לאו (=כלומר, אם אומר לי 'לא' לתכלת בציצית) אין זה מקובל אלא מטורף'.

כשנתווכח עם ר' צדוק הכהן מלובלין אמר רבי צדוק כי כל המצוות שעתידות להתחדש קיבל ברמז מסבו של בעל התכלת - האיזביצא. ואמר בעל התכלת גם ע"ז יש רמז כי פעם נכנס לביהמ"ד וחיפש מישהו שיעשה לו ציצית ונתן לי כי אמר אתה בקי גדול בציצית. והכהן אמר אם לא שמעתי בעצמי סימן שאינני צריך לקבלו עתה.

האגדה מספרת שכשבאו והרצו את הענין לפני האמרי אמת זיע"א רק אמר 'היי' (ביטוי לביטול דברים). על כך אמר ר' גרשון העיני 'על כל טענה אני יכול להתווכח, אבל על 'היי' איני יכול

ו יש שכתבו שאכן בחורבן הבית נגנו אור התכלת, אך משבא האריז"ל והאיר תבל בחכמתו וגילה אור החכמה, חזר ג"כ אור התכלת. וראיתי מי שהעיר ע"ז דהרבה מקובלים שחיו אחר האריז"ל עדיין כתבו שאין אור התכלת. וכן יש טעמו של הדברי יואל שמחורבן הבית אין לנו רקיע בטהרתו. והשיבו א"ז דמהחורבן פסק הארת בינה דאבא להאיר את חכמה דאמא, ופסק רקיע בטהרו, אבל עד חתימת התלמוד היה התנוצצות דיה בשביל תכלת ולאחר הרמב"ן נסתם שפע הארה להשכלת פנימיות התורה שחושך גבר ומהאריז"ל התחיל להאיר בינה דאבא, ואנו שקרובים יותר זכינו גם לתכלת וכשיבנה בית המקדש במהרה בימינו נוכח שבינה דאבא יאיר אור גדול בחכמה דאמא ויהיה רקיע בטהרו בשלמותו.

ז וגם בסוף ספרו השלישי שיצא כבר אחר פטירתו

להתנוכח.

פולמוס זה של התכלת עורר סערה גדולה ומחלוקת עזה כנגד הולכי התכלת, והגיעו הדברים עד כדי כך שכשנפטר אחד מהולכי התכלת וביקש לקברו בטלית התכלת שלו לא הניחוהו החברא קדישא. אולם משפחתו וידידיו עמדו על כך שייקבר כרצונו, בלית ברירה הריצו אגרת לרבי יצחק אלחנן מקובנא שהצדיק את הנפטר. אך החברא קדישא לא השלימו לגמרי עם זה ופתחו עבורו שורה חדשה, שורה להולכי תכלת, דבר שהתבטל ברבות הימים.

הגה"ק מראדזין הוסיף וחיבר ספר שלישי בשם עין התכלת שבא יסד בחזקה את שיטתו בענין התכלת עפ"י נגלה ונסתר, ובאריכות גדולה השיב לכל שאלות שנשאלו עליו. אך לא זכה להוציא לאור ספר זה בחייו, כי נסתלק בנתיים בהיותו בן נ"ב, ביום ד' טבת תרנ"א. בנו ממלא ממקומו האדמו"ר ר' מרדכי יוסף אלעזר הו"ל את הספר לאחר הסתלקות אביו,

עשיית התכלת נמשכה בבית ראדזין תחת פיקוח בנו ר' מרדכי יוסף אלעזר. אחר הסתלקותו המשיך בנו מ"מ האדמו"ר רבי שמואל שלמה ה"ד בייצור התכלת. האדמו"ר רש"ש עסק בייצור התכלת בעצמו ברצותו להתעסק במצוה זו במו ידיו. מסיבה זו יצא שיותר מעשרים שנות נשיאותו לא הרים איש בלעדו את ידו לעסוק בצביעת התכלת, ולכן נשתכח אופן עשייתו. בימי מלחמת העולם חשש האדמו"ר הרש"ש שאם לא ינצל מן המלחמה ייאבד לגמרי אופן ייצור התכלת, ולכן קיבץ בגיטו ווארשא עשרה תלמידי חכמים ולימד אותם אופן צביעת התכלת, אך לדאבון לב לא שרד אף אחד מהם, כך שלאחר המלחמה נשתכחה לגמרי אופן ייצור התכלת. בהמשך מאמרנו נראה כיצד בכל זאת סיבבה יד ההשגחה שנודע אופן ייצור התכלת ע"י בעל התכלת.

כעשר שנה אחרי המלחמה התאספו שרידי חסידי ראדזין ושכרו מומחה בכימיה להמציא להם אופן צביעת התכלת מתוך דם דג הדיונון. הכימאי הלז המציא איזה שהוא דרך, הגם שהיה ברור שלא באופן זה צבע בעל התכלת בכל זאת התחילו חסידי ראדזין שוב ללכת עם תכלת בצביעה זו.

האדמו"ר ר' ירוחם ליינער מראדזין בן אחיו של הגה"ק מראדזין זצ"ל בעל התכלת, מברוקלין, הוציא את ספרי דודו לאחר המלחמה (לאשר לא נשאר בא"ב לבעל התכלת), ובהקדמתו כותב מודעה 'אזהרה על התכלת. כפי שקמו איזו אנשים הדיוטים וזייפו ועשו תכלת שלא מאותו החלזון מאיטליא שעשה כ"ק דודי מרן הגאון הקדוש זללה"ה, מצאתי לחובה להודיע זאת, ולהזהיר את אחינו בני ישראל מזה, כמ"ש חז"ל אני ה' אני הוא שעתידי ליפרע ממי שתולה קלא אילן בבגדו ואומר תכלת הוא', בהמשך נראה אל מי כוונתו אשר הוציא תכלת מדג אחר, ומאיזה דג.

פרק ב' - משנת רבי עקיבה

אחד הלוחמים הגדולים בהחדרת חידוש התכלת של הרבי מראדזין היה רבי עקיבא יוסף שלזינגר זצ"ל.

ח בכדי להבין במי המדובר נביא מעט רקע וקוים לדמותו (התכלת (ר' מנחם בורשטין) עמ' 327, ע"ש מקורותיו לתולדות אלו. בשינויי לשון קלים).

אחד הדמויות המיוחדות והבולטות ביישוב הישן של ירושלים היה הרב רבי עקיבא יוסף שלזינגר. בה' בבסליו תקצ"ח נולד לאביו רבי יחיאל, ראש מתיבתא ומגיד משרים ב'מחזיקי הדת' בפרסבורג ומתלמידיו המובהקים של ה'חתם סופר'. ומשולשלת יחוס של רבנים.

את ראשית חינוכו קיבל מאביו ולמד גם בבית ספר ממשלתי (כדרישת החוק). בנערותו נדד לישיבות הגדולות שבהונגריה. ובן ט"ז חזר לפרסבורג ולמד בישיבתו של הכתב סופר.

עוד בבחרותו נתפרסם כגדול בתורה, כדרשן, ובן י"ט הוסמך לרבנות.

בשנת תרי"ט למד בישיבת המהר"ם שיק. ובתרכ"ב נשא לאשה את בתו של רבי הלל ליכטנשטיין.

בעודו אברך צעיר לימים נכנס למלחמה ברפורמים, והיה הרוח החיה באגודת 'שומרי הדת' בנשיאותו של הכתב סופר. בתרכ"ג הוציא חוברת 'אל העדרים' להזעקת היהדות החרדית למלחמה ברפורמה. בתרכ"ג הגה רעיון לארגון היהדות החרדית באגודה 'המעלה' (ר"ת של החברה מחזירי עטרה ליושנה הקדושה). הוא הוציא חוברת בשם זה במטרה לגייס חברים לאגודה. הרפורמים שראו בתעמולתו סכנה למגמתם הוציאו דבתו רעה אצל אנשי הממשל והם אסרו עליו במשך שנים רבות את יסוד האגודה.

בתרכ"ה פרסם את הספר 'לב העברי' המכיל פירוש על צוואת החת"ס ודברי תוכחה נגד הרפורמים. ספר זה נתפרסם בחוגים רחבים של היהדות החרדית אף מחוץ להונגריה, ועל שמו נקרא המחבר בכינוי 'בעל הלב העברי'.

בכתביו ובנאומיו הטיפ נגד שאיפת יהודים להשתרש ולהתאזרח בארצות גלותם ולהתאים את אורח חייהם לטעמים של האומות שביניהם הם דרים, כדי לזכות בחסדיהם. על היהודים לשוב לארצם ולחדש בה את חייהם עפ"י תורה. שוחרי הרפורמה - אויביו - מצאו בדבריו אלה פתחון פה להלשין עליו בפני השלטונות ולהאשימו בהסרת לב נתיניהם היהודים מאהבת המולדת, וכתוצאה מהלשונתם נאסר לזמן מה בבית הסוהר. (בשנים עשר יום שהיה אסור בבית האסורים חיבר פירוש לארצות חיים של הרא"ש).

לאחר שגברה בו ההכרה כי תקותם היחידה של היהדות החרדית לשמור על ארצות חיים - בהתבססותה כקהילה חרדית בא"י, שם פעמיו לארה"ק. לשבת נחמו תר"ל הגיע לארה"ק, עלה לירושלים ונתקבל בה בכבוד רב, שער דירה בקרבת שכר הר הבית ויסד לו בה בימ"ד, שם התפלל בפתח מול מקום המקדש, ערך תיקון חצות בכל לילה. לפעמים היה יוצא ברכיבה על חמור לתור את הארץ, התאבל על שממותיה ודרש בכתביו מעשירי העם שיחושו לגאול את אדמותיה.

רבו הכתב סופר שהיה נשיא כולל הונגריה בקש למסור לידו את הנהלת הכולל בירושלים, אך הוא סירב מחשש ביטול תורה. אבל עניי הכולל שנעשקו ע"י הממונים היו באים אליו בתלונותיהם והוציאו אותו מהתבודדותו בלימודו. הוא החל מטריד את מנהלי הכולל בדרישה אחר עשיית הצדק, ובכלל דרש את ביטול שיטת ה'חלוקה', שלבני תורה תנתן אספקה שלמה שיוכלו ללמוד מתוך הרחבת הדעת, ואת יתר הנצרכים וישיבו על אדמה שלא יהיו זקוקים לתמיכה תמידית, אך להצעותיו לא היה שומע. מלחמתו זו כנגד ראשי

מה שהביאו לנושא של התכלת הוא כפי שפרסם בעצמו בחוברת 'תל תלפיות' (תר"ס מחברת ח'):

'בשנה שעברה דנו בעלי תריסין שיחי' ע"ד מעשה הקרבנות, ובין השיטין סמכו ואמרו כי נמצא בזה"ז תכלת אשר המציא גדול הדור זצ"ל. אם לפנייהם הוא גלוי לפנינו מי גלוי, מה טוב לגלות הדבר הזה ולבררו על בוריו. למה לנו לדון על מעשה הקרבנות תחילה אשר הוא הלכתא למשיחא אשר ע"ע אין מציאות כזה בידינו כ"א הוא כמו דרוש וקבל שכר, נדן טפי בזאת אשר הוא מעשה בכל יום במצוה שהיא שקולה ככל תרי"ג מצות. אם בידיהם דברים ברורים, למען נדע ועשינו'.

ואכן עמל ויגע בליבון הסוגיא, והעלה בדבריו שיש צדק בדברי הרבי מראדזין, וכפי שהוא ממשיך במאמרו הנ"ל:

'על כן באתי בדברי אלה בשער בת רבים ואספרה את אשר נודע לי בדבר זה (ומפי השמועה) ושוב יישבו על הדבר גדולי חקקי הלב לברר בו הלכה כשמלה ולהלכה למעשה'.

ר' עקיבה יוסף מרבה להתווכח מע"ג קובץ תל תלפיות שנת תר"ס מחברת ח'.

בסוף דבריו הוא בא חשבון אם אלו שכל עמלם רק להסיר דברי בעל התכלת:

'אבל מרנן ורבנן הביטו נא וראו כמה דברים יגעים כי ילאו ידי סופרים לחרוט בעט עד כדי בירור כי עדיין כאלו הכנף מכסה את הפנים. זה ימים אחדים ראיתי מאמר בתל שהכל פונים בו (הכוונה ל'תל תלפיות') שבא להצטדק ולהודיע ישרתו לפני כל אחרי כי בא רעהו וחקרו והצדקתו כי גם מראש ידע כי דבריו לא יתקיימו כי לא יוצדקו אבל לבולען לא נתרה ואמר לקבל שכר על הדרישה

החלוקה, ורעיונותיו החדשניים הביאו למאבקים ומלחמות קשות כנגדו.

בשנת תרל"ג פרסם את מחברתו 'חברא מחזירי עטרה ליושנה' - כולל העברים, שבה פרש את תכניתו לכינון אגודה כלל עולמית לחיזוקה של היהדות החרדית, אשר תייסד ותפעיל רשת של בתי ספר ע"פ תכנית מפורטת שהציע. ראשיה - שיפעלו כממשלה - ידאגו לארגון חייה של הקהילה החרדית על יסודות כלכליים (בנקאות ותעשייה) וחקלאיים, בעיקר התיישבות חקלאית נרחבת ברוח התורה. 'האגודה' תגבה מסים ותרומות מחבריה, ותיטול על עצמה את החייאת השפה העברית, ארגון הגנה עצמית, ביטול הכוללים וגיבוש החברה כולה בכולל העברים. בקיצור, משהו מעין מדינה עברית. הצעה דומה למה שעתידה היתה להעלות אח"כ התנועה הציונית.

אחד הדברים שרבי עקיבה יוסף עשה למען החדרתם בצבור הרחב הוא חידוש התכלת, דבר שהגביר את המלחמות והרדיפות כנגדו. אך לא איש כמותו יאמר נואש והוא המשיך בכל מאודו למען חיזוק המצוה עד יומו האחרון.

בתרל"ח הצטרף למייסדי פתח תקוה וקנה עשר חלקות ע"ש חותנו. ביום אישור הקניה הראשונה של אדמת פתח תקוה קבע תענית צבור וערך סדר תפילה של הושענה רבה.

זמן מה ישב בפתח תקוה עם המייסדים הראשונים ואח"כ חזר לירושלים לעשות תעמולה לחיזוק הישוב. בליל שבת ר"ח אייר תרע"ב עם עלוה"ש נפטר. לפני פטירתו צוה שיקברוהו בבית העלמין העתיק על הר ציון, סמוך לקברי בית דוד. אבל צוואתו לא יכלה לצאת אל הפועל. הוא נקבר על הר הזיתים.

(א"ה - כוונתו למש"כ ר' גרשון בענין חידושו של הבכור שור, ושאהר שהעיר עליו ר' עקיבא יוסף בזה השיב שגם הוא ידע מראש שדברין אינם צודקים בזה ולא כ' זה אלא לפטפטיא דאורייתא ולקבל שכר על הדרישה), איה שכרו האם ישוה להפסדו, כי יבנה בנין לפטור עצמו ולהשומעים אליו מקיום מצוה ששקולה ככל המצוות שבתורה, והוא על יסוד רעוע ובלתי יסוד כלל, ובראש הומיות יקרא על זה כי לדרוש הנה באו, אוי נא לנו מעלבון, והוא רחום יכפר'.

במאמר שביעי (עמ' 160) משיב ר' עקיבא יוסף בקצרה באופן כללי כנגד המשיגים עליו:

'ואני לא בשביל נצחונות באתי ח"ו, אדרבה, הדבק במדותיו אם כביכול אמר נצחוני בני, אלא בשביל תכלית הענין להלכה למעשה, וכתבתי כי לא אכתוב פלפול פה כי יאריכו הדברים בזה, וגם שלא לנטות מן הדרך ע"י סבך הפלפולים, וע"כ רק הייתי מדלק ברמזים בסמיכה על אופן שומעת ומבין דבר מתוך דבר'.

על מה שהקשו עליו על הערות שהעיר שהם כבר כתובים במק"א, הוא משיב: 'ואין נ"מ להלכה אם כבר נכתב קושיא זאת בספר או לא, אשר לפעמים לא שמיעא לי או לא סבירא לי על כן אני מעלים עין מבלי להשיג'.

כנגד מה שמזלזלים בדעת בעל התכלת ובכבודו הוא כותב:

'אם גם שמונת להשיג וכו' אך אינו מחוייב להזכיר ולבטל, וכבוד הראשונים במקומם מונחים'. הוא מעיר כי ראוי לפני שמשגיגים על בעל התכלת לעי' היטב בספריו, ואז אם ישיג יוצדק דברי המשיג.

לאחר מכן הוא מאריך בענין ה'חזקת חיוב' ו'עשה דוחה לא תעשה' שדנו בו במשא ומתן במאמרים הקודמים. ובעמ' 165 הוא ממשיך להשיב במה שהשיגו עליו בענין להחמיר מספק עשה, ושיש לו ראי' מהריטב"א לזה, וכן במה שהשיגו עליו בענין בל תוסיף במה שהביא ראי' מההדסים.

סוף דבריו כותב:

'בטלית של צמר אשר לפנינו אין שום חשש כנ"ל, וע"כ גם בינונים עושים להם ארבע כנפות של צמר בתכלת ומניחו בבית גנזיו (=פי', לובשם בצנעה, תופעה רווחת אז) לקיים בו עכ"פ המצוה כמאמרה בכל יום בק"ש ותפילין, ובשבת אשר אין בו תפילין הולכין בו עד אחר הבדלה, ואין הולכים בו לבית הכסא מפני כבוד המצוה וכו' ולא למרחץ מפני הרואים במקום שיש חשש ומחלוקת משום לא תתגודדו, אם כי אין להתבייש מפני המלעיגין וכו' מ"מ גדול השלום זולת בדבר הנוגע לכלליות היהדות אשר אפי' על ערקתא דמסאנא צריך למסור נפשו וכו' זולת כאלו מכריע השלום והצנע לכת עם אלוך'.

ואני כתבתי תשובות רבות בענין תכלת ולא אעתיקם פה כי יתארכו הימים יבואו סירוגין (פי', לא מפרסמים כל דבריו בבת אחת, אלא כל פעם מעט) עד ששוכחין באחרונה ד' הראשונים. ועוד, אם על דברים פשוטים אשר כתבתי הרעימו עלי מה גם לכתוב בסבך פלפול ויבואו עד מים שאין להם סוף. ואם להדפיס בזה קונטרס מיוחד כבר אמרו ביותר צריך להזהיר במקום שיש חסרון כס' (=פי', שיש הרבה הוצאות על הדפוס).

למעשה, הרב שלזינגר לבש תכלת, ונלחם רבות להחדרת המצוה בקרב הסובבים אותו. וכן התכתב בענין עם הרבי מראדזין ומכתביו מובאים בעין התכלת עמ' לו - לז.

מה שמעניין בדבר הוא מהיכן בכלל למד ר' עקיבא יוסף את נושא התכלת, ועל כך להלן.

פרק ג' - הרב הלל משה מעשיל גלבשטיין

במקביל להתעוררות שמנסה ר' עקיבא יוסף להחדיר את התכלת בא"י, קם למולו מתנגד שפועל בדיוק להיפך, ה"ה הרב הלל משה מעשיל גלבשטיין^ט, שכתב ספר שלם נגד התכלת, הספר נקרא 'פתיל תכלת', ובכל עת שהוא מדבר על תכלת ראדזין הוא מכנה אותה 'פסול תכלת' (על משקל 'פתיל תכלת', לומר שאינו הפתיל תכלת, אלא ההיפך ממנו), שבהמשך נהפך לספר 'משכנות לאביר יעקב'. בספר הוא דן בארוכה בהיתר ע"פ דיני ממונות לקרוע את הטלית של בעלי התכלת, ומרחיק לכת לפסול את אותם ההולכים בתכלת הזו מלהיות משגיחים בכשרות, מקואות, וכדו', ופסולים לעדות.

פרט מעניין מאד מגלה הרב גלבשטיין בספרו שכל פעולותיו של ר' עקיבא יוסף שלזינגר בנושא התכלת הם 'באשמתו'. הנה:

בספרו השלישי של בעל התכלת, הנקרא 'עין התכלת', שיצא כבר אחר פטירת בעל התכלת, בהקדמה עמ' י"ט מובא מכתב מירושלים לבעל התכלת, וז"ל המכתב:

'הקרה לפני קונטרס שפוני טמוני חול על איזה שעות בשאלה ושמחתי, ושלחו לי אח"כ קונטרס בדפוס זה לעומת זה (=כלומר, שלחו לו קונטרס לסתור דעת בעל התכלת), והשבתי כנגדו. ועתה הנה זה בא והשאלני ב' קונטרסיו היקרים, וגם הנאני במעשה ידי להתפאר לפאר כו', ושמחתי כי כמה דברים אשר כוונתי מן הכתוב בקונטרס פתיל תכלת. ואין בהמ"ד בלא חידוש.

אמנם העיקר הכל לפי רוב המעשה לזכות הרבים אמרתי לגלות אוזן דה"ק יחי' דברתי בענין עם גדולים דפעה"ק הגאון דבריסק נ"י והגאון מהרש"ס (רבי שמואל סלנט) והסכימו עמי בגוף ההלכה ע"פ דעת הרמב"ם ז"ל שאין שום מקום להסתפק לפטור מחיוב קיום המצוה דהא אפילו בלא חוט זה כשר. אמנם אחר חג השבועות כאשר באו הנה הקונטרסים ודברתי עם הגאון דבריסק נ"י למעשה אז אמר לי כי א"א לו עוד להתערב כי קיבל מכתב מן מורי הוראה דווילנא באזהרה שלא להשיב בענין זה כלל. ואמרתי לו לא אבין כזאת ואדברה בעדותיך וכו' כתיב וכולם משא פנים בדבר להורות כהלכה. ושוב עסקתי בענין עם חכמי ספרד המכונה קהל חסידים עדת ב"א אשר הם המקובלים המכוונים רב חסי יד השמ"ש זיע"א כמפורסם, ואני לומד עמהם כמה פעמים ביחד ודיברתי וראו והסכימו עמי כו'. וד' אל ימנע טוב להולכים תמים כו' כדברים היוצאים מן הלב'.

^ט מתלמידי החידושי הרי"ם ז"ל. ראה בהקדמתו 'ובאמת מורי הוא בוצינא קדישא הגאון האמיתי רשכבה"ג אדמו"ר רבי יצחק מאיר זצוקל"ה מווארשא המפורסם בקדושתו ובמאור תורתו זיע"א ועב"י

מי הוא כותב המכתב, ומי הוא המשאיל לו את הקונטרס 'שפוני טמוני חול' של הראדזינער שכ"כ הלהיב את לבו לקבל את התכלת של הראדזין.

ובכן, כותב המכתב הוא ר' עקיבא יוסף. והמשאיל הוא באמצעות רבי הלל מעשיל גלבשטיין. ועל זאת מצר כ"כ הרב גלבשטיין עד שהוא כותב בספרו:

ויען כי אני קצת גרמא בנזקין לבור בר"ה להכותב מכתב שקר הנ"ל ע"כ עלי החיוב לקיים בעל הבור בעל התקלה ישלם לכסות הבור בר"ה הנ"ל.

כי בשנת תר"נ כשיצא מהדפוס שני דפין הראשונים מספר פתיל תכלת שחיברתי בס"ד. ויען כי הנ"ל הוא מפורסם בשם למדן ונס היה מוחזק אצלי לאדם כשר נתתי לו מה שנדפס ובקשתי ממנו שיעיין בדברי אולי ימצא איזה שגיאה יודיעני, וביקש הנ"ל ממני ליתן לו קונטרס שפוני ט"ח שהי אצלי לעיין בו ונתתי לו וגם הי אצלי הציצית עם מראה פסול תכלת ששלח המחבר הנ"ל לאיש אחד מחברתו הדבוקים באהבתו בפעה"ק והאיש ההוא אדם כשר והייתי דבוק באהבתו וגם הוא היה דבוק באהבתו עמי. ה"ה מ' יהושע נ"י מרובשוב וידעתי כי הוא מחברת המחבר הנ"ל ואז לא עלה על לבי שום שנאה על המחבר הנ"ל ולא על חברתו [הארכתי להוציא מלב אחב"י דברי איזה שוטים שאומרים דמשום שיש לי איזה שנאה על המחבר הנ"ל משום דזקנו של המחבר הנ"ל מתחילה היה מתלמידים הרבנים החסידים החשובים של מורי אדמו"ר קודש הקדשים זצ"ל (=היינו הרבי מקאצק זיע"א) ואח"כ ע"י איזה סיבות שנעלם ממני או ע"י לה"ר נעשה רבי מהחסידים בפני עצמו בחיי מורי זצ"ל ע"כ חיברתי ספר פתיל תכלת לבטל הפסול תכלת של הנ"ל והם דברי שקר וראיה ברורה כשהיה פעה"ק הרה"ג החסיד ר' ישראל צבי הכהן ז"ל הרב מריקע והוא היה מתחילה מתלמידי מורי זצ"ל ואח"כ מחברה חסידים הנ"ל וכמה פעמים בר"ח וכה"ג היינו ביחד בסעודת ריעים אהובים בביתי ופעמים בביתו. וגם זקן א' נ"י בפעה"ק מחברה חסידים הנ"ל כו' כנ"ל. ובשנת תר"נ כשסיים הש"ס עשה הסעודת מצוה בביתי ראיתי כי זה מצוה גדולה לכתוב בספר להוציא מלב דברי השוטים הנ"ל], ובקשתי מהאיש הנ"ל ונתן לי קונטרס שפוני טמוני חול ומאמר פתיל תכלת לעיין בהם וגם הציצית הנ"ל ששלח לו, ועי"ז ביקש ממני בעל מכתב הנ"ל להודיעו האיש ששאלתי ממנו הקונטרס עם ציצית הנ"ל והודעתיו ולקח ממנו ולא עלה על דעתי שע"ז יעשה רשת כבור בר"ה להלביש א"ע בפסול תכלת ולהיות מסית ומדיח להפיל עוד ברשתו לאיזה אנשים פעה"ק ובפרט במכתב שקר הנ"ל. וזהו כוונת מכתבו הנ"ל 'ושלחו לי א"כ קונטרס בדפוס זה לעומת זה' היינו מה שנדפס עוד איזה דפין מחיבורי פתיל תכלת הנ"ל. ומה שסיים והשבתי כנגדו - הם דברי שקר, כי כשמעתי שכתב על זה חידושו בענין זה התחננתי ממש להראות לי כת"י מה שחידש אולי הצדק אתו, ולא רצה עד שהשיב בחוצפא להשליח מי הוא זה שהוא צריך להראות לו חידושו.

וכשעיינתי במכתבו הנ"ל בעין תכלת דברתי בענין כו' דעת הרמב"ם כו' דהא אפילו בלא חוט זה כשר, שלחתי אליו ע"י שליח אם באמת זהו מכתבו וחתומת ידו, והשיב הן, ושאלתי ממנו ע"י השליח כי מסתמא כוונתו לדעת הרמב"ם ז"ל דס"ל ז' חוטין לבנים ורק חוט השמיני בלא חוט זה כשר, והשיב הן זהו כוונתי. ושאלתי ממנו ע"י השליח הרי גם להרמב"ם מודה דעכ"פ בעינן כל חוט ח' כולו תכלת, ובפרט לפי מה שראה וכן ראיתי הציצית של החברה הנ"ל שהביאו לי שצובעים כל חוט ח' וגם אותו החוט השביעי צבוע תכלת כל הגדיל, א"כ משפטו כנפסק החוט מעיקרו פסולה וכו' ובפרט שנעשה כן הציצית מתחילה וכו'. והשיב לי ע"י שליח דכוונתו היתה על דרך משל, אם לא צבוע התכלת רק חצי החוט עכ"ד. ושאלתי ממנו ע"י שליח שיש בזה תרי תמיהות, א', מי מהסוברים דיעה כזאת דהמצוה רק חצי חוט ח' תכלת, הרי ודאי גם להרמב"ם עכ"פ צריך כל חוט ח' שלם צבוע תכלת. ב', כיון שרואה בעיניו הציצית שלהם שצבוע כל חוט ח', וגם חוט ז' כל הגדיל ממראה פסול תכלת הנ"ל, וזה ודאי כנפסק החוט מעיקרו דלכ"ע פסול, והיאך העיד במכתבו בשם הגדולים הנ"ל שמסכימים להלכה עם הנ"ל. אין זה אלא דברי מרמה להפיל רבים ברשתו בבור בר"ה. השיב לי ע"י השליח - האמת כי לא כן דעת הרמב"ם, רק עפ"י סוד דברי האר"י ז"ל די בצבוע חצי חוט ח' תכלת, וא"כ אפילו בנפסק חצי חוט ח' כשר. שאלתי ממנו ע"י השליח הרי גם אני למדתי כתבי האר"י ז"ל בפר' עץ חיים ושער הכוונות איה איפוא המקום בדברי האר"י ז"ל שיש שם רמז מדברי שקר שלו בדהאר"י ז"ל שחולק גם על הרמב"ם. ומאז לא היה לו מה להשיב. וכו'.

וכאשר הגיע לידי חבור עין תכלת עם מכתב הנ"ל סוף שנת תרנ"ב, הלכתי לרב מבריסק הר"ר משה יהושע ליב נ"י הנ"ל להראות לו המכתב הנ"ל וכו' ושאלתי ממנו היאך אפשר שיאמר רומעכ"ת דברים כאלה דהא אפילו בלא חוט זה כשר, והרי ודאי משפטו כנפסק חוט מעיקרו דפסולה, השיב לי דברי המכתב הם שקר, ולא היו דברים מעולם לומר דברי בור וע"ה כאלה, ומכש"כ להסכים עמו להלכה הם דברי שקר. רק אמר לו שקיבל מכתב מהרבנים מוולנא כנ"ל מטעם דררא דממונא היה כוונתו.

ואז אמר לי הרה"ג מבריסק כי מצוה לשרוף כל הקדמה עם המכתב כל מה שראה שם עד דף כ' והשאר לא עיין שם, ואמר לי כשיעזרני השי"ת להדפיס עוד בספר פתיל תכלת שלי אז גם זאת להדפיס בספר בשמו שאמר שמצוה לשרוף כל הנ"ל ודברי שקר הנ"ל וכו'.

וגם שלחתי את בני נ"י להרר"ש סלאנט נ"י לראות המכתב בהעין תכלת והשיב לבני הם דברי שקר כנ"ל. וגם בשנה זו כשעלה בדעתי ליתן בדפוס שלחתי לו פעם ב' אם ליתן בדפוס בספר בשמו כי המכתב הוא שקר, ואמר הן.

וגם דיברתי עם הרב הזקן מקהל חסידים הנ"ל מהספרדים הר"ר נסים נ"י הוא הרב החשוב מחכמי המקובלים מקהל חסידים ושליח צבור שם ועוד עם אחד משם ואמרו לי כי מה שכתב הנ"ל בשם קהל חסידים הם דברי שקר.

לענייני, הרב גלבשטיין כתב את ספרו 'משכנות לאביר יעקב' שכל כולו התקפה על תכלת של ראדזין בלשונות חריפים ביותר, כמו בהקדמתו (אות כ"ו):

והנה יש לתמוה בלשון רבא 'למה לי דכתב רחמנא יצי"מ ברבית יצי"מ גבי ציצית, יצי"מ במשקלות', והוא מקשה, א', בקושייתו סידר רבא יצי"מ בציצית באמצע ואילו בתירוצו ציצית הוא באחרונה. ב', מאי שנא גבי ציצית דהוסיף תיבת 'גבי'. ע"ז מיישב דחומר דקלא אילן אינו במי שתולה לעצמו ומרומה אחרים, 'אלא אם נמצא מי שטועה בהלכה ואומר על תכלת הפסול באמת כמו קלא אילן ומורה הלכה ואומר שהוא תכלת כשר, ת"ח דלא מטי להוראה, ומורה הלכה נגד דעת כל רבותינו הראשונים והאחרונים ונגד דעת רוב חכמי הדור רובם ככולם, ועושה מעשה שתולא קלא אילו בבגדו של עצמו וגם אומר תכלת הוא שגם אחרים יעשו כמוהו וכו', ורבא בעל המאמר שראה ברוה"ק שכן יהיה בדור אחרון דוקא ע"כ בחכמתו בקושייתו נקט ציצית באמצע ובתירוצו סידר זה באחרונה להורות כי באופן זה יהיה דוקא בדור אחרון (=פ'), ובקושייתו נקט באמצע כדי שנשים לב לשינוי שיש בתירוצו) וכו' ועל כן נקט 'גבי' ציצית להורות ברמז שם המורה הלכה, גב"י ראשי תיבות ג'רשון ב'ן י'עקב וכו' ורבא בעל המאמר מעורר ברחמים כדי שיעשה תשובה'.

אמנם אח"כ נקפו לבו על עצות כ"כ, והוא כותב:

'בעת שכתבתי וע"כ נקט גבי ציצית כו', ויך לב דוד אתו (שמואל א, כד), איני יודע אם ההכאה אצלי מצד היצה"ט וכו' או מצד היצה"ר, ע"כ אסיים ואומר כי הרמז הוא בדרך אפשר ואולי אם הוא טעה בהוראה. אמנם אם יתבאר עפ"י רוב חכמי הדור האמיתיים בנגלה ונסתר כי הוא תכלת כשר וגם יפה עשה מה שעשה הלכה למעשה, ואם גם דעתי יסכים, אז הדבר ברור אצלי אם זכה לתקן תכלת הכשר לציצית מסתמא יש בו אוצר של יראת שמים'.

עוד מביא דברי הזהר בפ' בראשית ובפ' קדושים בחומר העון של מי שמחדש חידושים שאינם אמיתיים ע"ש, וכו' ע"ז דמאחר והאריז"ל כ' בפע"ח ובשער הכוונות שעפ"י סוד אי"ש תכלת בזמן שביהמ"ק חרב, ומקובל בפי כל ישראל כי דברי האריז"ל הם מפי אליהו ז"ל, א"כ הרי זה כמו שבא אליהו הנביא ז"ל והאריז"ל ז"ל והעידו כי בעל התכלת הורה הוראה של שקר החמור כ"כ. ורמז כי הזהר הסמיך על מחדשי חידושי שקר את הפסוק הוי מושכי העון בחבלי שוא, והנה האריז"ל כ' שסוד ציצית החסר בזמן החורבן הוא אותיות י', ה', ו', וזהו הוי מושכי העון, שאומרים ששייך גם בזה"ז סוד אותיות אלו. וכנגד מש"כ תוס' ע"ז ג: נשליכה ממנו עבותימו זהו ציצית, כנגד זה נאמר וכעבות העגלה חטאה, אלו שאומרים שיש עבות של ציצית בזה"ז. ומביא שם שב'ולא תתורו' רמז לא תרצח ולא תנאף, ויש ליתן רמז, תנאף ר"ת פ'תיל ת'כלת נ'הר א'יטליא, ותרצ"ח ר"ת ת'כלת ח'לזון צ'יצית צ'בע ר'קיע.

וכ"כ נתרגש מחידושו זה שהזהר מתכוין בפרטות יותר לענין התכלת, והאמין בכל לבו באמיתות חידושו זה, וכפי שהוא מתאר מעשה נורא:

עתה אור ליום ג' פ' ויצא ג' כסליו, ואתמול גזרו תענית שעדיין לא ירדו גשמים שנת תרנ"א (רק פעם א' מעט מזער) וקודם מנחה כתבתי מכתב להב"ד צדק מהספרדים דפעה"ק מענין זה וקשה להמתין עד שיקיימו כמ"ש שם כי העניים מבקשים מים ואין, על כן אבקש מהקב"ה אם הפירוש על מאמר רשב"י ע"פ ואשים דברי בפיך הנ"ל אשר יצא לאור אי"ה הוא פירוש אמיתי, יתקיים ג"כ

מאמר רשב"י שם ויתגלה היום (כשיצא לאור מהדפוס) י"ג מדות הרחמים וירדו גשמי רצון בסוד ח"י אתון ממנא על גשמי רצון נדבה וברכה הנזכר בזוהר פ' בראשית דף י"ח ע"א. ואח"כ ביום ההוא ערך ד' שעות קודם הלילה התחיל לירד גשמי רצון קרוב לרביע שעה ונתגלה י"ג מדות הרחמים ושוב פסקו מליד. ושוב התענו גם ביום חמישי ולא נענו. וכבר יצא לאור מהדפוס דף ג' ודף ד' ת"ק ספרים פלגא דאלף ספרים הנדפס, ומאי תקנתיה לפשפש במעשיו. ואור ליום הששי קודם הבוקר התבוננתי בפרקי אבות מתחלתו עד שהאיר הבוקר והגעתי לסוף פ"ה בן הא הא אומר לפום צערא אגרא, משיב הרוח והתחיל לירד הגשם. אמרתי הרי בפ"ק דתענית דף ח' ע"ב א"ר יצחק אפילו שנים כשני אליהו וירדו גשמים בערבי שבתות אינן אלא סימן קללה, ואין זה גשמי רצון נדבה וברכה, על כן אם הפירוש על מאמר רשב"י שם ע"פ ואשים דברי כו' הוא פירוש אמיתי, ראוי ונכון שיפסקו עתה הגשמים וירדו בליל שבת קודש הבע"ל או מעט קודם הלילה בעת תוספת שבת. ופסקו מליד. ואח"כ לערך ארבעה שעות קודם הלילה התחיל לירד גשמי רצון בשפע רב. ות"ל כי עמד מכסא הדין וישב על כסא רחמים.

ולא נתקררה דעתו של הרב גלבשטיין עד שהוא כותב את הדברים הבאים:

ועי' נתייבשה מעט דעתי על הגאון הקדוש המפורסם ר' אליהו ז"ל מוילנא אשר חלק על רבותינו הקדושים כמלאכי מרומים מתלמידיו של מרן קודש הקדשים ר"י בעש"ט ז"ל ואמרו בשמו שדיבר עליהם סרה שלא ניתן ליכתב. וכל בר שכל יבין כי א"א לחבר ספר ביאור על תיקוני זוהר כו' ביאור הגר"א ברזי תורה אם לא ע"י קדושה וטהרה ועסק התורה לשמה. והיאך ניתן ברוחו הקדוש לחלקו כו' וזכורני שהראו לי כתב העתקה שהעיקר היה מפני שחברתינו הקודש במדינות אשכנז שינו נוסח התפילה מנוסח אשכנז לנוסח האריז"ל. ועדיין היה תמוה בעיני הרי שכנגדו מרבותינו הקדושים היה נמצא בהם קדושי עליון וגאונים אמיתים בתורה בנגלה ונסתר כמוהו ומסתמא ידעו שמותר. ואיני נכנס כעת לשורש הדברים רק הנראה לי כי נתגלה לו ברוה"ק ע"י מי שעוסק לעשות מחלוקת ופירוד בין הדבקים כי בעקבי דמשיחא יקום א' ראש מהחברה חסידים וישתדל לבטל כל תרי"ג מצות מיישראל ולחלל שבת ח"ו, אך נפלא ממנו שורש הדברים שהוא ענין הנ"ל שמשתדל לבטל מצות ציצית ששקולה מצוה זו כנגד כל המצוות כולן, ומלבד ביטול מצות ציצית הרי אם אינו תכלת אסור לצאת בהן לרה"ר בשבת ויש בזה חילול שבת רחמנא לישזבן. ועתה שנתברר שורש מחלוקת הגר"א ז"ל ראוי ונכון כי כלל עדת קדושים שלא נקראו בשם חסידים עם עדת קדושים שנקראו בשם חסידים יהיו נוהגים זה בזה חיבה וריעות לקיים מה שנאמר האמת והשלום אהבו.

[היה אולי מעניין להעתיק כאן לשונות החרפים שבספרו, אך לשונות אלו בלבד הם לערך שלושים עמודים, וכאמור, תקצר יריעה זו].

הויכוח הפעם לא נשאר בכתובים והוא גלש לכוחניות, כשרבי הלל מעשיל פועל בכל כוחו שאלו ההולכים בתכלת לא יהיו נאמנים ומוסמכים לקבוע כשרות המקוה, ולא יהיו עדי קידושין. ובהמשך מתיר מן הדין לקרוע טליתות עם תכלת ואפילו לשורפן, כשאנשים עושים כן למעשה בראש כל חוצות. כן נתפסים אנשים עם תכלת ומוכים.

לסיום פרק זה. מצאתי בספר ישן שיצא לאור ע"י אחד מחסידי ראדזין, ובו הוא מתקיף את מאבקו של הרב גלבשטיין. לדעתו, כל המאבק של הרב גלבשטיין הוא 'שנאה התלויה בדבר', וכך היא ג"כ הכותרת של המאמר. וז"ל מאמרו:

אני מאמין כי התנגדות המחבר "אור לישרים" (ר' משה הלל מעשיל) היתה תלויה בדבר הזה: כאשר שלח המחבר את ספרו "תפלה למשה" אל "ארחות חיים" (=הוא הראדיזנער) וביקש ממנו הסכמה על ספרו זה בקבלה ובשמות הקדושים, השיב לו בעל "ארחות חיים" שאינו יכול לתת לו הסכמתו יען מצא בו דברים אשר אין להם יסוד ומקור בדברי תנאים ואמוראים ובספרי קבלה. אכן, מאותה שעה ואילך התחיל אותו מחבר להרעיש את העולם לאסור לבישת התכלת בגלל זה שאחרים שקדמו לבעל התכלת לא חידשו את צביעת התכלת. ומי יודע אלו קמו הני אשלי רברבי, עזרא הסופר והלל הבבלי, ורבי חייא ובניו בדורנו, ורצו להזכיר התורה הנשכחה כאשר חזרו ויסדו בדורם (סוכה כ, א) מי לידנו יתקע, אם לא היה עולה עליהם הוא וכוותי' כארי מסבכו וריגמום אותן באבני קלע; לו קם עתניאל בן קנז בדורנו וביקש להחזיר בפלפולו אותם אלף ושבע מאות קלין וחמורין וגזרות שוות ודקדוקי סופרים שנשתכחו בימי אבלו של משה (תמורה טז א) היו בוודאי קמים עליו והופכים שלייתו על פניו או דוחפים אותו ממחיצתם תיו פרסה.

והנה אותו מקטרג לא שם לב למאמר הגמרא (חולין ז) "מכאן לת"ח שאמר דבר הלכה אין מזיחין אותו, ואמרי לה אין מזניחין אותו ואמרי לה: אין מזיחין אותו, מאן דאמר: אין מזיחין כדכתיב: 'ולא יזח החושן מעל האפוד'; מ"ד אין מזניחין, כדכתיב: כי לא יזנח לעולם ה', ומ"ד אין מזיחין כדכתיב משרבו זחוחי הלב. הענין בזה הוא: יחדש ת"ח הלכה שנשכחה או שיחדשנה על יסודות שהתורה נדרשת בהם, שלושה מיני קנאים פוגעין בו. יש מי שאומר: אמת כן הוא, שת"ח וגדול בדורו הוא אך במה נחשב התחדשות זאת, הלא מצער היא, ואין לפי כבודו ולפי גדולתו. ע"ז נאמר "ולא יזח החושן מעל האפוד", ואף שהאפוד הוא מאחורי הכהן ומרמז על מעשה קטן וכמו שנאמר (שמואל א, ב): "נער חגור אפוד בד", מ"מ היה מרוכס על החושן שהיה על לב אהרן הכהן הגדול. יש מי שאומר: אמת שדבר גדול חידש בתורה, אך אין האיש הזה כדאי לחדש על ידו דבר גדול כזה, כמו ענין התכלת בדורנו. על זה נאמר: כי לא יזנח לעולם ה', שבכל דור ודור מעמיד השם ית' תלמידי חכמים ומהם הגדול בדורו, יפתח בדורו כשמואל בדורו. ויש מי שאומר: אמת שדבר גדול חידש בתורה וגם ת"ח הוא וכדאי לזה, אך הזמן אינו דורש התחדשות זאת בהתחדשות התכלת בזמן הזה, וא"כ מהיכן נצמח זאת בלבו לחדש זאת בעולם, בזה הזמן, אשר אין חפץ בו, משמע מזה: רק מגאוות לבו של אותו ת"ח רחש בלבו לחדש ד"ת אלו באלו הזמנים ע"ז אמרינן: "משרבו זחוחי הלב", היינו: רק האנשים הללו נמצא בהם זחוחי הלב והדעת ואילו ת"ח נקיים מזה החסרון.

והנה מביא המקטרג רמז מן התורה: "אף כי אמר אלקים מכל עץ הדעת אכול תאכל", זה מרמז על כל המצוות, "ומעץ הדעת טוב ורע לא תאכל" מרמז על מצות התכלת בזמן הזה, והוא מוכיח רמזו זה בראשי - תבות, בגמטריאות ובפרפראות שונות. ואנן מה נענה אחריו, כמאמר הכתוב: "אם חכמת חכמת לך אם לצת לבדך תשא".

הערת המלבה"ד (שלמה זלמן שרגאי):

לפי גירסא אחרת (מפי הרב משה מאיר ישר ירושלים) אותו ר' משה הלל מעשיל מביאליסטוק מוותיקי חסידי קוצק, היה, ואח"כ נסע לבעל "צמח צדק" מלובאוויץ ולהרי"מ מגור, ולימים, כאשר הרבי מראדזין, נכדו של הרבי מאיזביצא חידש את התכלת נתעורר בקרבו ניצוץ ההתנגדות של קוצק נגד איזביצא וירה כל חיצו אשפתו בנכדו ("ארחות חיים") ממשיך שושלת איזביצא. וזה שמספר ר' הלל משה מעשיל בעצמו (משכנות לאביר יעקב", פרק התכלת סימן א, פתיל תכלת עמ' טו, טור א): "וכן אמר לי בני האברך אליהו מנחם מענדל נ"י, מפי הרב הגאון ר' יהושע ליב נ"י, הרב מברסק הדר פעה"ק ירושלים תובב"א, שאמר על הנ"ל [הכוונה למציאת החלזון ע"י הרבי מראדזין באיטליא] מה חידש לנו שנמצא באיטליה הלא לפני מאות בשנים נודע שנמצא דג זה באיטליה, אבל אין אנחנו יודעים אם זה הוא הדג אשר כווננו אליו בגמרא לפי הסימנים". ועל זה מוסיף ר' הלל משה מעשיל, ומחווה דעתו השלילית ומסיים כך: "וראיתי לרשום העולה לפום ריהטא לענ"ד מה שיש לעיין בזה, ולא להלכה ולא למעשה. רק לעורר לב חכמי לב מה שצריך לעיין בזה. ואבקש מאד מהדרת גאונים להורני הלכה למעשה". וכאן המקום לציין כי כל חידושו של בעל התכלת היה: א) למצוא את החלזון שיש בו הסימנים שמציינים חז"ל, ובעל התכלת מוכיח שחלזון זה שהוא השתמש בו לצביעת תכלת (מתוך י"ט מיני חלזון) יש בו כל הסימנים שקבעו חז"ל - ב) כיצד להוציא מדם השלפוחית של אותו החלזון שהוא שחור צבע תכלת. נמצא, כל המערערים על התכלת שחידש הרבי מראדזין לא הוכיחו שאין בחלזון זה אותם הסימנים של חז"ל.

פרק ד' - פולמוס התכלת תקופה ב' תכלת הפורפירא/מורקס/חומט/ארגמון קהה קוצים

בשנות תר"ע ואילך קיבלה התכלת עדנה נוספת.

באירופה של אותם הימים התפרסם הנער יצחק אייזיק הלוי הרצוג בנו של הרב יואל הרצוג כנער מחונן וכשרוני. ניחן הנער בכושר ריכוז מיוחד, ובכושר התמדה, ובכליו אלו התמיד והתייגע בתורה. הרידב"ז שפגשו פעם אחת התפעל ממנו במיוחד, ומני אז ואילך עמד עמו בקשרי מכתבים ואף כינה אותו 'רבי עקיבא איגר של הדור הזה'.

לימים נתמנה הרב הרצוג לרבה הראשי של מדינת אירלאנד.

בשנת תרע"ג ערך הרב הרצוג מחקר מקיף וגדול במיוחד בנושא התכלת. מחקר שהקיף את הנושא מכל היבטיו וכלל מקורות ועיונים נרחבים בספרות ההיסטוריה הקדומה ובספרות חכמי יוון.

חידושו של הרב הרצוג שלעומת הרבי מראדזין שלא התבסס בחיפושיו על כלום מלבד הסימנים האמורים בחז"ל, בא הרב הרצוג וטען 'חכמה בגויים' - תאמין, ויתכן מאד שבספרות העתיקה של הגויים נמצא קצוות חוטים שיובילונו אל התכלת האמיתית. קם ועשה ויצא לחפש אחר מקורות היסטוריים. לתדהמתו, מלבד הממצאים הנרחבים שהעלה - וכפי שנביא לקמן באדיקות - הוא מצא שגם הראדזינער לא היה הראשון לזהות את דג הדיונון בתור תכלת, אלא קדמוהו, וכפי שיובא

להלן.

המחקר כולל באופן כללי הפקת צבעים מבעלי חיים ימיים, הפקת צבע באופן כללי מהחלזון, ולאחר מכן הפקת צבע התכלת מהחלזון.

רבות התלבטתי אם תחילת מחקרו היה מכיוון הפקת צבעים מבעלי חיים ימיים, ומשם הסתעף מחקרו לעבר נושא התכלת. או שמא ההיפך הוא הנכון, עיקר מטרת המחקר היתה נושא התכלת, אלא שהוא הלך לראשית הענין להתחיל דבר דבר על אופנו.

כשאני מנסה להבין מה גורם לו לרב הרצוג לתפוס מכל התורה הארוכה מני ים דוקא נושא זה למחקר אני סבור שאולי חיבת א"י המיוחדת שהיתה לו כמו להמון העם באותם שנים שבהם ישבו רחוק מא"י, גרמה לו לרצון לחדש את הקרבת הקרבנות כפי שעלה על דעת בתקופה שלפניו, אלא שהתחבט בשאלה הסבוכה של בגדי כהונה שצריכים להיות עשויים מתכלת, ומשכך יצא לו למחקר שמא אכן יש תכלת לפנינו.

מה שהביאנו לחשוב כך, מפני שכבר עשרות שנים לפניו קמה תנועת חובבי ציון ששמו להם למטרה לחדש ישוב א"י ועניינים התלויים בה בזה"ז. הם החלו לדון בהקרבת קרבנות בזה"ז, אך הסתבכו כשהגיע לצורך של בגדי כהונה שיהיו עשויים מתכלת. רבי צבי הירש קלישר ערך כמה מכתבי תשובות בנידון. ורצו להסתמך על דברי התפארת ישראל בהקדמה לס' מועד שא"צ חילזון דוקא רק העיקר שיהיו שני תנאים, שיהיה צבעו כזוהר הרקיע, ושיהיה צבעו מתקיים, וממילא אפשר לייצר באופן מלאכותי תכלת שיעמוד בשני התנאים הנ"ל. והקפידא נגד קלא אילן לפי שאינו עומד בתנאים הנ"ל, וכמבואר בגמ' שכשהביאו לפני רב אחא תכלת בדק רק ע"י שריה שצבעו עומד ולא מתבטל, וכיון שאינו מתבטל סמך ע"ז ולא חשש אולי זה לא מחלזון. (אך לכ' אפשר לדחות שבימיהם לא ה' אפשר להפיק תכלת ממשוהו אחר, אלא או מחלזון או מקלא אילן).

אמנם דברי התפא"י נפלאים מאד, וכנראה אישתימטיתיה תוספתא מפורשת במסכת מנחות דאיתא שם להדיא תכלת אין כשרה אלא מן החלזון, שלא מן החלזון פסולה. ואף שהרמב"ם לא הביא תוספתא זו בספרו, מ"מ תמוה לפסוק הלכה להדיא דלא כתוספתא כשלא מצינו שום חולק בדבר. כאמור, מסתבר שזה גם מה שהביא את הרב הרצוג לבדוק אולי בכל זאת יש תכלת בינינו ונחדש עבודת הקרבנות וישוב א"י.

מאמרים מתוך מחקרו פרסם הרב הרצוג בעיתון ההד שיצא בשנים תרצ"ב - תרצ"ה"א, כשהוא מציין בהערה שזה מתוך ספרו 'התכלת לישראל' שעתידי לראות אור.

לצורך הבנת הענין נעמוד על ראשי פרקים מתוך מחקרו, (רוב התיאור להלן הוא כפי שכתב יוסף

יא סיון תרצ"ב שנה שביעית חוברת ט', תמוז תרצ"ב חוברת י', אב תרצ"ב חוברת י"א, אלול תרצ"ב חוברת י"ב, אלול תרצ"ד חוברת י"ב, טבת תרצ"ה שנה עשירית חוברת ד'

שפרן בספרו פרקי חינוך כרך ב' עמ' קצ"ו - קצ"ח).

נקודת המוצא של המחקר היא שבכל חמרי הצביעה שהשתמשו בהם הקדמונים, היותר חשוב ויקר היה הצבע האצור בגופם של מיני חלזונות הים. לא בכל המינים של בעלי הנרתיק הימיים השתמשו הקדמונים, וקשה לסמן בדיוק את המינים שהיו מיוחדים לצביעה.

המקור הראשון לזה הוא ספר 'תולדות בעלי החיים' לאריסטו 'גאון המדע היוני'. מהידיעות הנמסרות בספר הזה מתברר כי את מיני הצובעים שבחלזונות הים יש לנו לבקש בתוך הסוג הנקרא בשם 'פורפורה', וגם בתוך הסוג שנקרא 'מורקס'.

במינים הללו אנו מוצאים חומר צובע הנתון בשלפוחית סמוך לכלי הנשימה. כשמוציאים את הנוזל הזה מכיסו מראהו לבנוני, ובאמצעות פעולת אור השמש הוא מהתהפך מגוון לגוון עד שמגיע להגוון שהוא עומד בו והוא נקרא 'הגוון הקבוע'. 'הגוון הקבוע' שונה לפי המינים של החלזונות, האקלים, האויר, וגורמים משתנים נוספים. אולם כל המראות הם בין האדום לכחול.

במשך הזמן עברה ובטלה הצביעה בחומרים האלו מן העולם, למעט באי אלו מקומות בחופי אמריקה. בשנת 1637 חקר את הנושא אנגלי בשם טומס גייג. אחריו מצא האנגלי וויליאם קאול מבריסטול בשנת 1681 'דג בעל נרתיק' שמוציא נוזל לבנוני המהתפך לכמה גוונים ע"י אור השמש עד שהוא עומד במראה 'אדום קרימזון'. התגלית הביאה לפריחת המחקרים על הדג הזה, ובשנת 1858 פרסם חוקר צרפתי בשם לקז-דוטירס מאמר המסכם את כל תוצאות המחקרים והנסיונות שנעשו, ומסקנתו היא שתמיד הגוון האחרון הוא 'ויולט' ואין הגוונים חלוקים זה מזה אלא בנטיה יותר לאדום או יותר לכחול. אך אפשר כי באמצעות סממנים וכדו' הוציאו הקדמונים גם צבע אדום ממש.

מאז נתרבו הנסיונות ובערך בשנת תרנ"ג פרסם מלומד אוסטרי 'אלכסנדר דדקינד' 'ראש המוזיאון הקיסרי לקדמונות מצרים בווינא' ספר גדול בענין. ופרופ' ווינאי פ. פריזלנדר עשה אכספרימנטים כימיים בצבע שהוציא ממורקס ברנדרס ממשפחת המורקסים.

ראשית מלאכת הצביעה מן הסוג הזה מייחסים הסופרים היונים לעם הפיניקים (מגזע הכנענים). אם נחליט להלן שזהו הדג המתאים לחלזון התכלת, הרי זה מתאים עם מקורותינו שהחלזון מצוי בעיקר בא"י, וכנאמר במד"ד בראשית צ' המונה את החלזון בין הדברים היותר חשובים שבארץ כנען ששלח יעקב אבינו ע"ה דורון ליוסף, 'מזמרת הארץ', דברים שהן מזמרים בעולם. רוב החוקרים תמימי דעים הם בדבר הצטיינותם המופלאה של הפיניקים בתקופות הקדומות במלאכת הצביעה בדם חלזון, אבל לעומתם כותב הרב הרצוג הרי ביחזקאל כז, ב' בקינה על צור 'תכלת וארגמן מאי אלישה היה מכסף', מוכח שהביאו תכלת וארגמן ממקום אחר. והרב הרצוג מוכיח מזה שאין עיקר הפורפור בא"י. עוד מוכיח הרב הרצוג שלא היתה תעשיית פורפור בצור שהרי 'בדברי הימים (ב,ב)

יב לענ"ד נראה להיפך, דוקא לכן זה חלק מהקינה על צור, שבמקום שצור תהיה היצואנית של תכלת

מבקש שלמה מחירם מלך צור לשלוח לו עצי ארזים לבנין המקדש, אבל לא תכלת וארגמן. שמא תאמר שהתכלת שלצורך המקדש היתה צריכה צביעה לשמה (עי' מנחות מ"ב) הרי היה אפשר לסדר שתהיה הצביעה לשמה גם על חופי צור וצדון. שלמה דרש מחירם מלך צור לשלוח לו עצי ארזים לבנין המקדש, וכן איש שידע 'לעשות בארגמן בתכלת ובכרמיל' (אומן רוקם), אך אינו מבקש את התכלת והארגמן עצמם, משמע שה' לו אותם ולא מצור.

הנביא יחזקאל מונה את אשור בין רוכלי צור בגלומי תכלת. וזה לכאורה ראייה - טוען הרב הרצוג - שהיו האשורים לוקחים תכלת מצור. אך גם בזה לענ"ד דוקא משמע ההיפך, שהאשורים היו מביאים תכלת מאשור ומוכרים אותם כרוכלים בשווקים של צור.

מסקנת מחקרו של הרב הרצוג - בשלב זה - היא כך (בשינויי לשון קלים):

'המינים שידוע לנו שבהם השתמשו הקדמונים - וביחוד הצורים והצידינים - לצביעת הפורפור הם מורקס טרונקולוס, מורקס ברנדריס, ופורפורה היימסטומא. השניים האחרונים מוציאים צבע שנותן מראה נוטה לאדום ורק הראשון נותן מראה כחול או ויולט כחול. הרי שבין אם נאמר שתכלת זה כחול ממש או ויולט כחול סביר להניח שזה נעשה ממורקס טרונקולוס. שרידי הנרתיקים של חלזונות שנמצאו סמוך לצידון נותנים עדותם. הם נמצאו ערימות ערימות וניכר בהם שהם מחלזונות שהשתמשו בהם למלאכת הצביעה. מעניין הוא שהשרידים של מורקס טרונקולוס הם לבדם והמינים פורפורה היימסטומא ומורקס ברנדריס מעורבים יחד, ומכאן ראייה כי המינים האחרונים היו משמשים למין צביעה אחת - ארגמן", והמין הראשון - מורקס טרונקולוס - היה משמש לצביעה אחרת - לתכלת. ומאחר שלא נמצא מין אחר מעורב בגלי השרידים של מורקס טרונקולוס הרי לנו ידים מוכיחות כי התכלת לא היתה נעשית בכל אופן על חופי צידון אלא ממורקס טרונקולוס בלבד. אך ניתן עדיין להשאיר מקום לומר ששיורי הנרתיקים או הקליפות של החלזון של תכלת נאבדו מן העולם מאיזה סיבה או שהנרתיקים האלו היתה בהם תועלת והשתמשו בהם לאיזה צורך ולא נערמו על החופים כנרתיקי המינים האחרים'.

מסקנת המחקר בכללותו א"כ היא, שהתכלת בכלל אינה מדג הדיו שעליו הצביע הרבי מראדזין, אלא חלזון ימי מסויים הנקרא מורקס או פורפורה.

וארגמן נתהפך שהיו צריכים להביא אליה ממקומות אחרים. ובאמת מתחילה כן היה עיקר הפורפור בצור יג ההד אלול תרצ"ב (חוברת י"ב)

יד עי' במד"ר בראשית צא 'מזמרת הארץ דברים שהן מזמרים בעולם חלזון חמר קטף וכו'. בפשטות הפי' חלזון, ויין, וקטף (שעודה). אבל החוקר קאהוט מקיף את המילה חמר אל המילה הקודמת חלזון, כלומר חלזון חמר, היינו חלזון אדום (חמר בערבית - אדום). ואפשר להביא ראי' לדבריו ממש"כ רבי יוסף שווארץ בתבואות הארץ (פילדלפיה שנת 1850 עמ' 197) שהערבים הדורים בקרבת חוף חיפה עדיין קוראים לחלזון של הפורפור 'אלחלזון אחמר'.

בפרק אחר שבמחקר^{טו} חוזר הרב הרצוג ומתלבט, מאחר שלדעתנו מראה התכלת הוא כחול-שחור טהור, ואילו הצבע המופק מהמורקס הנ"ל הוא כחול ויולט. הרב שוחח עם חוקר נודע שהראה לו דוגמאות שנצבעו במורקס שיש בהם במקומות שונים 'כחול כעין השמים' וזה הרי ממש תואם לנאמר בגמ' דזה דומה לרקיע. אך הרב הרצוג דוחה זאת משלש סיבות: א', הכחול שאמרו שדומה לרקיע הוא כחול שחור ולא כחול בהיר. ב', גם אותם מקומות זה רק מיעוט, ורוב הצביעה באותו בד כן נתנה ויולטי. ג', גם אותם מקומות שאינם ויולטי זה רק מפני שהצבע לא התפשט שם. עכ"פ הרב הרצוג מסתייג שאפשר ואיננו יודעים היטב את מלאכת הצביעה, אבל בזמן הקדום שידעו היטב מלאכת הצביעה זה כן הפיק להם גוון כחול שחור טהור.

עברו שנתיים לערך והרב הרצוג חוזר בו מקביעתו כי הפורפורה (מורקס) הוא המקור לתכלת האמיתית של תורה, מכיון שאינו מתאים לסימנים שקבעו חז"ל. גם בנסיון שערך הרב הרצוג לצבוע בו לא עלה יפה צבע תכלת. משכך פנה הרב הרצוג לבדוק שמא התכלת הראדזינאית היא הנכונה.

באחד הפרקים האחרונים^{טז} דן הרב הרצוג - לראשונה - בשיטת הרבי מראדזין. ראשית - הוא מקדים - שכבר קדם לרבי מראדזין החוקר מיכאעליס והחוקר לויזהאן שהסיק מדברי הרמב"ם שהתכלת מופק מדג הדיו^{טז}, אם כי סייג את דבריו מפני שאין גופו של דג הדיו דומה לים. הרב הרצוג מעיר - הערה הנראית כתמוהה - שהרמב"ם סמך בזה על דברי אריסטו, אך 'טעה' הרמב"ם בהבנת דברי אריסטו בזה. בהמשך מתווכח הרב הרצוג עם יסודו של הרבי מראדזין המתבסס על תרגום מילה ערבית בתשו' רב נחשון גאון שעל פיה מסיק הרבי מראדזין שהכוונה לדג הדיו, לדעת הרב הרצוג התרגום הנכון לאותה מילה הוא אחר, כך שממילא אין ראיה לדג הדיו. עוד מעיר הרב הרצוג בשם החוקרים שאי אפשר להגדיר את מראה הדיו המופק מדג הדיו ככחול. ועוד מעיר הרב הרצוג שאמנם מראה המופק מדמו האצור של דג הדיו דומה לרקיע, אך זה דומה לרקיע האירופאי - כחול בהיר, לא לרקיע הארצישראלי - כחול עמוק - שאליה כיוונו חז"ל בלי ספק.

נקודה מהותית ביותר מציין הרב הרצוג בפרק הזה, כי אחד החוקרים שלח אליו כי ברצונו לעמוד על התכלת הרדזינאית, הרב הרצוג פנה במכתב אל רבי מרדכי יוסף ז"ל בנו של בעל התכלת ומי שכיהן באדמו"ר"ת ראדזין באותה העת אם אפשר לשלוח דוגמא של התכלת, וכן סדר עשייתה. הרבי לא היה אז בביתו אולם הגבאי שלו השיב כי הוא ג"כ מעורה היטב בעניני התכלת, וכתב לו

טו ההד אלול תרצ"ד (חוברת י"ב)

טז ההד אלול תרצ"ד (חוברת י"ב)

יז יסודותיו העיקריים הם שהרמב"ם אומר שדם החלזון של תכלת שחור כדיו, והספאי אוצרת בגופה בתוך כיס נוזל שחור כדיו, ועוד שהרמב"ם אומר שהוא מין דג. והוא מסתייע ג"כ מן ההוראה היסודית של המילה תכלת שלדעתו היא נגזרת ממילה ערבית שהוראתה 'לשפוף'. כותב הרב הרצוג 'ראוי הוא מיכאליס להחזקת טובה מפני שהוא התחיל לחפש את החלזון לא בספרי אריסטו ופליניוס אלא בטבע עצמו, במעשי בראשית'.

סדר עשייתה והסממנים המעורבים בה (שלטענתו משוללי כל צבע, והצבע הינו בבלעדיות מדג הדיו), וכן שלח לו דוגמא מן התכלת. [אגב, לימים היווה מכתב זה תעודה חשובה לחסידי ראדזין, לאחר שבמהלך מלחמת העולם השנייה נשכח סדר עשיית התכלת, ורק הודות למכתב זה שהיה אצל הרבנית הרצוג הם החזירו עטרה ליושנה]. הרב הרצוג שלח את החוטים לחוקר, וזה השיב לו בתדהמה כי הצבע אינו מדג הדיו אלא ממשו בו ולא פורט ע"י הגבאי של הרבי. הרב הרצוג עדיין לא סמך ע"ז ושלח א"ז לחוקרים נוספים שכולם השיבו פה אחד כחוקר הראשון. לאור זאת כותב הרב הרצוג 'הרוצה להתעקש ולבטל את פסקי המומחים הגאוניים האלה (החוקרים) יבוא ויתעקש, אבל לי אפשר רק מסקנא אחת והיא שהכותב מראדזין חיסר אחד מהסממנים שהמציא הגאון בעל תכלת בחכמתו ושעל ידו אפשר להוציא מדם הסופיא (=היינו דג הדיו) צבע שיש בו אותן התכונות שיש בכחול הפרוסי המודרני. ומה מאד היה ראוי ונכון שמי שידוע את סוד עשיית התכלת הרדזינית יבוא ויגלה אותו אל העולם המדעי'.

לאור הנתונים הנ"ל, כלומר שהרב הרצוג הצביע על בעייתיות בזיהוי המורקס כחלזון התכלת מאחר ואינו תואם לסימני החלזון שנתנו חז"ל, ולאור זאת שגם בשיטת האדמו"ר מראדזין יש את הפקפוק הנ"ל, מצביע הרב הרצוג על זיהוי חדש, דג בשם 'נתינא' (כשהוא מציין שכבר קדם לו איזה חוקר שהצביע על דג ממשפחת הינתינא כמקור לתכלת המקראית, אך לדעת הרב הרצוג אם כי הוא כיון נכון למשפחה, אך לא כיון נכון לפרט המסויים ממשפחה זו).

הנתונים המכוונים את הרב הרצוג ל'נתינא' הם מפני שהמינים האלו מוציאים צבע כחול בכמות רבה, לעומת המורקס שמוציא כמות מועטה והנה לא נזכר בחז"ל כלל שהתכלת דמיו יקרים מפני שכמות הדם מועטה אלא רק מפני שעולה אחת לע' שנה, א"כ מוכח שעכ"פ כשעולה כמותו הגונה. הסימן השני התואם לחז"ל הוא זה שגופו דומה לים. ובנוגע למה שאמרו חז"ל עולה לע' שנה, הנה הדג הזה יש לו תקופות שמתרבה מאד ומושלך חמרים חמרים לשפת הים, ויש לו תקופות שמתמעט מאד עד שכמעט אינו נמצא כלל, וזה תואם לנוסחת הברייתא עולה לז' שנים.

הרב הרצוג לא נמנע מלהצביע על השאלות המתעוררות מנגד על זיהוי הינתינא כמקור לתכלת המקראית, וכדלהלן: א' בחומר הצובע הזה פתוך גוון ויולטי שכבר הסקנו שלא הוא צבע התכלת. ב' לא נמצאו שום שרידים לנרתיקי ינתינא, ואם אכן השתמשו בו - והרבה - למה זה לא נמצא זכר לזה. ג' אריסטו - ואף אחד מחכמי היוונים והרומיים - לא מזכיר את זה. ודחוק לומר שהיה תכלת אחת לגויים ותכלת אחרת לישראל. ובפרט שהמתרגמים שתרגמו את מילת 'תכלת' תרגמוה לפי מה שידוע אצל הגויים כתכלת, ולא ציינו שליהודים יש תכלת אחרת, והלא התרגום הזה היה מיועד לישראל.

אולם הרב הרצוג גם מתמודד עם השאלות הנ"ל, ומשיב עליהן כדלהלן: א' הגוון הוילטי הוא קל מאד וכמעט שאינו ניכר, ויתכן שע"י הסממנים שהיו מכניסים אז - ושאנים ידועים לנו - היה בטל לגמרי. ב' לא ראינו אינו ראיה. וגם יתכן שלנרתיקים היה שימוש אחר, כגון תכשיטים וכדו', לכן אינם לפנינו. ג' בכל הכבוד וההערצה לאריסטו עדיין אין אנו משוכנעים להחזיקו במדרגת אדם עילאה שכל רז לא אנים ליה, ובהחלט יש דברים שנעלמו אף ממנו. וק"ו לבאים אחריו שלא הגיעו לקרסוליו.

בסוף דבריו מביא הרב הרצוג עוד ידיעה חשובה הנוגעת לזיהוי חלזון התכלת, והיא שאריסטו כתב שצידי החלזון לצורך צבעו משתדלים לפוצעו (את שלפוחית הצבע) בעודו בחיים, מפני שאם ימות קודם הפציעה הוא פולט את הצבע ביחד עם יציאת נפשו. דבר זה מזכיר מה שאמרו חז"ל בשבת עה. בנוגע לצידת החלזון 'כל כמה דאית ביה נשמה טפי ניחא ליה כי היכי דליצל צבעיה'. חוקר נוסף ציין דבר דומה, שהמורקס מוציא בחייו צבע יותר ממה שאפשר למצוא בו במיתתו. זה ג"כ מזכיר מעט דברי חז"ל הנ"ל. אך הרב הרצוג מציין שיש מקום להתבוננות בזה. סתם ולא פירש.

לימים, חזר בו הרב הרצוג מקביעתו החד משמעית (עפ"י החוקרים) כי התכלת של ראדזין אינה התכלת הנכונה, ובמכתב לעיתון ההד מתאריך ז' אלול תרצ"ו כותב הרב הרצוג:

'מוצא אני חובה לנפשי לפרסם את הדברים הללו: על יסוד חוות דעתם של מומחים מדעיים מן המדרגה הראשונה כי אי אפשר להוציא מראה התכלת של ראזים מהנוזל הצבעי של ה'ספיא אפיצינאליס', הבעתי השערה כי הגאון האמתי בעל ה'סדרי טהרה' (=היינו בעל התכלת) זצ"ל המציא בחכמתו הנפלאה איזו תחבולה כימית (שאין בה חשש מצד ההלכה) שפעולתה היא להוציא את מראה התכלת מאותו הנוזל שחור, ושהכותב של 'סדר עשיית התכלת דראדזין' שהגיע לידי, חיסר אותו הפרט, ועל כן לא מצאו אנשי המדע ידיהם ורגליהם בכיוון זה. כך שערתי אז. ואולם זה מקרוב הגיד לי בן אחיו של הגאון הנז' לעיל, הרב ליינר נ"י בלונדון (=הרב ירוחם ליינר) שדרש וחקר והודיעו לו שהתכלת הראדזינית נעשית גם היום בגלוי, בלא הסתרת שום דבר, דוקא עפ"י הסדר ההוא ששלחו משם זה שנים רבות (בלא שום שינוי) ושזה הסדר שנמסר מהגאון הנז' זצ"ל, נתברר איפוא שהמומחים המדעיים הנ"ל אעפ"י שהביעו החלטתם השלילית בבטחה של ודאות, לא דברו מן הנסיון אלא מתוך השערה בלבד ושהחוש מכחישם. תופעה מענינת היא זו ומכאן יקיש וידון הקורא המשכיל על כמה וכמה דברים כיוצא בזה, תן לחכם וגו'.

[אחרי המלחמה התכנסו בביתו של הרב הרצוג להראותו את מלאכת הצביעה בפועל. נכחו שם גם חוקרים ומדענים שהעלו טענה שהצבע נהיה ע"י הסממנים, או ע"י הרתיחה הגבוהה, אבל מצד טבעו של הדם הוא אינו מוציא תכלת. אך הרב הרצוג לא קיבל את דעתם, וטען כיון שעכ"פ דמו של הדג הוא שנהפך לתכלת די בזה. (=ראיתי שיבושים שונים בידיעה זו. כמו שיש

שכתבו שצביעה זו שבפני הרב הרצוג נעשתה עוד קודם המלחמה, במענה לטענת החוקרים שלא נמצא כל דבר מן החי בהפרדה הכימית שהם עשו (וזה בודאי לא נכון, כפי שהעתקנו לעיל מכתבו האחרון של הרב הרצוג ל'ההד'). וכן יש שכותבים שהחוקרים טענו לרב הרצוג שכיון שהצביעה נעשית בחום גבוה¹¹, נעשה בזה תהליך כימי של חמצן חנקן וברזל ותהליך כזה יכול להוציא תכלת מכל דם, גם של שור ופרה, ושהרב הרצוג קיבל את דעתם. זה לא נכון, טענה זו הועלתה רק בשנים המאוחרות ביותר, אף שאינני יודע כעת להצביע מי הראשון להעלות טענה זו].

סימוכים נוספים לחלזון המורקס

א' לפני מאתיים שנה נסע מלומד בספינה ואחד מצידי הדגים פצע חלזון כזה והתיז מדמו על בגדיו. בתחילה לא היה בו שום צבע כלל ואחר זמן קצר שזרחה עליו השמש נתהפך לצבע כחול.

ב' בעבר מצאו 30-40 מקומות בחופי הים התיכון מצור ועד חיפה מקומות של בתי צביעה ומצאו שם אלפי קונכיות שבורות של חלזונות ומצאו גם שברי קדירה שבהם נתבשל צבע זה. בדקו שיירי צבע שדבקו בדופני הקדירה והבחינו שצבע זה הוא ממש אותו צבע שמוציאים היום מחלזון זה. וכאשר נבדקו ערימות החלזונות מצאו שאריות של שלש סוגים, וכל ערימה היא או של שני מינים בתערובת או של מין אחד בלא תערובת. מתברר שהדם היוצא משני המינים נותן צבע אדום וזהו כנראה ארגמן שבתורה והמין השלישי נותן צבע כחול וכנראה זה התכלת שבתורה.

ג' בשנים האחרונות ממש מצאו בין שפכי העפר שהוצאו מהר הבית קונכיה אחת של חלזון כזה. ראה בהערה את הידיעה המלאה בענין זה¹².

יח 900 מעלות צלזיוס, ושלשה פעמים

יט נמצאה קונכית חלזון ארגמן קהה קוצים בשפכי העפר שפזרו מהר הבית:

ממצא שנתגלה על ידי מבקרים בסינון. קונכיה של החלזון הימי המוכר בשם ארגמן קהה קוצים. ממצא זה מעורר תמיהה מכיוון שממצאים כאלו מוצאים בעיקר באתרים חופיים ולא באתרי ההר. עד כה מצאנו יותר מעשרים קונכיות כאלו עם סימני ניקוב. חלזונות אלו שימשו לתעשיית צבע יוקרתי בעת העתיקה, והופק מהן צבע הארגמן וצבע התכלת. מתקני תעשייה עם שברי קונכיות כאלו נתגלו באתרים פניקים לאורך החוף של הים התיכון, ובארץ מוכר מתקן כזה בעיקר מתל דור. חז"ל הגדירו חלזון ימי מסויים שרק ממנו ניתן להפיק את צבע התכלת שיהיה כשר הלכתית עבור צביעת חוטי הצמר של הציצית ואריגים ששימשו במקדש ובגדי הכהנים. כיום מקובל במחקר לזהות את הארגמן קהה קוצים עם חלזון התכלת של חז"ל. אנחנו מוצאים בסינון צדפים וקונכיות רבים וחלקם ככל הנראה שימשו כמאכל שהיה חביב על נזירים ביזנטים. צדפים מסויימים שימשו כחרוזים או תליונים, וישנם צדפים ששימשו לחיפוי קירות או רצפות בתקופת הבית הראשון.

ד') לאחרונה גם נמצאו מטבעות רומיים עתיקים עם הטבעת חילזון הארגמון עליהם, מה שמראה את חשיבות החילזון בזמנם ומסייע להנחה שהביאו מהראשונים שהמלכות אסרה לבוש תכלת למי שאינו מהמלכות².

ה') תגלית מדעית מעניינת נוספת שהתגלתה, שאורך הגל של קרני האור של התכלת הוא 613.1613. אמנם קביעת אורכי הגל אינה אבסולוטית אלא בחירה של מדענים כך שזה קוריוז נאה ותו לא³.

ו') בקובץ אור ישראל קובץ י"א מביא הכותב במדור תגובות מספרו של אא"ז משאץ זצוק"ל "אור גנוז" בח"ב עמ' קכט ליקוטים אות יא שמביא דברי הראב"ד שכותב להדיא שהחלזון הוא הפורפירא, וז"ל: "ול"נ עפ"י מה שמצאתי להראב"ד ז"ל בהקדמתו לס' יצירה בנתיבות הל"ב נתיב ח' וז"ל 'והמשל בזה כי הנה החלזון אי אפשר לעמוד עליו אם הוא מכלל הדגים או מכלל הצומח כי הוא חי מתנועע אינו מחליף מקומו כי הוא נעוץ ותקוע בארץ' עכ"ל ז"ל. הרי לנו דבריו הברורים של הראב"ד שהחלזון אינו דג אלא חומט, כפי שנתברר לאחרונה שדג המורקס הוא החלזון.

ז') הר"ן כותב שחלזון הוא גוף אטום כחלזונות שבאשפתות, כלומר, זה אמור להיות משהו בתוך 'קונכיה'.

ח') בשלטי גבורים לר"א הרופא פרק ע"ט מובא שרמש הים הנקרא פורפרא הוא החלזון שצובעים בו התכלת, ואחריו כתב החוות יאיר במקור חיים סי' י"ח שצבע דם החלזון שממנו צובעים התכלת אינו כחול אלא פורפר (סגול) שנעשה מדג שנקרא פורפר. וכן כתב ר' בנימין הרופא בעל מוסף הערוך. ובתא"י בהקדמה לס' מועד בקונטרס קופת הרוכלים מביא את דברי החוקר געזעניס שהתכלת נעשה מדם חלזון הנקרא פורפור שנעקקע וצובעים מדמו פופורא בלויא (סגול כחלחל). ומוכח שם שיש חלזון של אדום ויש חלזון שמפיקין ממנו כחול.

ט') לעיל הבאנו שבשעתו, כשחידש האדמו"ר מראדזין את ענין התכלת טען כנגדו הבית הלוי, דאילו היינו מוצאים דג חדש שלא היה ידוע עד היום והיינו טוענים שזהו התכלת - ניחא, אבל לטעון על דג ידוע מימים ימימה שזהו התכלת ואעפ"כ לא השתמשו בו דורות שלפנינו - זה א"א לומר. עפ"ז יש הרוצים לטעון שכיון שהפופרפירא אכן לא היה ידוע עד הדור האחרון א"כ אזדא ליה טענת' דבית הלוי, ואף הוא היה מסכים לומר שאפשר וזהו התכלת הנכונה.

במקרה של ארגמון קהה הקוצים עוד לא ערכנו מחקר מקיף על הנושא ובדיקה מקיפה של תפוצתו של ממצא מסוג זה באזור ההר, אך נראה שמתקני צביעה וקונכיות ממין זה נתגלו גם באתרים בפנים הארץ כגון יריחו, תל בית מירסים, תל מור ואף בחפירות של בנימין מזר מדרום-מערב להר הבית.

ב המשך מהכתבה בהערה הקודמת

בא כנ"ל בהערה קודמת

פרק ה' - פולמוס התכלת תקופה ג'

א. ד"ר ישראל זיידרמן

לפני כעשרים וחמש שנה לערך חקר ד"ר ישראל זיידרמן את נושא התכלת.

ד"ר זיידרמן הגיע לתכלת די במקרה. הוא התבקש לנסח בעברית את עבודת הדוקטורט של הרב הרצוג, להוסיף חידושים בתחום ולכתוב את הערך 'חילזון' באנציקלופדיה התלמודית. העובדה שאת התואר הראשון עשה בפיזיולוגיה של בעלי חיים ואת התארים השני והשלישי עשה בביו-כימיה כשהוא עובד במכון הסיבים, יצרה חיבור מאוד טבעי שלו לתחום. "התחלתי ללמוד את שלושת היצורים שמזכיר הרב הרצוג: דיונון הרוקחים של ראדזין, הארגמון קהה הקוצים, והסגולית, מבחינת הפקת הצבע והכימיה של הצבעים, והגעתי למסקנה הראשונית שהגיע אליה הרב הרצוג, שמדובר בארגמון".

למעשה, אפשר לומר כי הארגמון הוא בעצם זיהוי של הרב הרצוג, אלא שהיה צורך למצוא תירוץ לקושיותיו של הרב, וזיידרמן הציע תירוץ. לדבריו, הקונכייה שנשלחה לרב הרצוג ממוזיאון הטבע בפריז היתה נקייה, ולכן לא נראתה דומה לים. אולם זיידרמן אירגן משלחת צלילה שמצאה את הארגמונים הללו. מסתבר שבמקום חיותו של הארגמון יש על הקונכייה צמידה ביולוגית, כלומר אצות ובעלי חיים זעירים נוספים שעושים אותו דומה מאוד לקרקעית הים. "בפועל, כדי למצוא את החילזון צריך למצוא סלע זז, וזהו בעצם הארגמון הדומה לים. זו הכוונה של הגמרא בסימן אותו היא נותנת". גם את הקושיה השנייה הנוגעת לנדירותו של החילזון פותר זיידרמן באמצעות התייחסותו של הרמב"ם לעניין.

זיידרמן החל לכתת רגליו בין רבנים. הוא היה אצל רבים מגדולי הדור, כשאחד הגדולים שבהם היה הרב שלמה זלמן אוירבך. הרב אוירבך הביע תמיכה במחקריו של זיידרמן ואף כתב לו מכתב עידוד, אולם סירב להביע עמדה חד משמעית בעניין. "תראה", הוא אמר לזיידרמן, "בילדותי כשבא מישהו עם התכלת של ראדזין למקווה - זרקו אותו משם. יצא שם רע לתכלת. אם אני אאמץ את התכלת יאמרו שאני ראדזין שני". הרב אוירבך אמר שאם זיידרמן יביא גדול אחר, הוא מוכן לחתום שני. (גישה זו מתאמתת גם מדבריו של הרב בורשטיין שאומר כי הרב אוירבך, שכבר חווה על בשרו רדיפות בעקבות פסיקה נועזת, אמר לו כי הוא כבר לא צעיר, והפנה אותו לפסיקה בעניין אצל חתנו הרב זלמן נחמיה גולדברג, שאכן הולך עם תכלת. גם לרב בורשטיין עצמו סירב הרב אוירבך לפסוק, ואמר לו: "אתה המומחה בעניין". הרב בורשטיין, אז אברך צעיר, סירב לקחת על כתפיו את הפסיקה בעניין, והוא הולך עד היום ללא תכלת).

את תוצאות מחקרו פרסם זיידרמן בתחומין כרך ט' עמ' 422 ואילך.

תוצאות מחקרו מביאים אותו להקמת קרן התכלת עם תכנית רב מערכתית להקמת חברה מסועפת למחקר בעלת אגויות, ציידים, חוקרים וכו'. ובתכנית כלכלית מסודרת של עלות השקעה והוצאות אל מול תחזיות רווח וכו'. כפי שמופיע כל זה בסוף מחקרו המתפרסם בתחומין. "לקראת הכרעת

גדולי התורה בעניין" - כותב ד"ר י. זיידרמן²² - "נוסדה לאחרונה עמותה ציבורית בשם 'קרבן התכלת' שתרכז פעולות מימון המחקר והפיתוח, על-פי התכנית...".

זיידרמן הוא חוקר ולא גייס כספים ולכן, כנראה, הפרויקט לא התרומם. לאחרונה החליטו בניו של זיידרמן לסייע לאביהם בעניין והקימו את הקרן מחדש. הבן חנן, המופקד על תחום החוץ באגודה, אומר כי המטרה היא להוריד את המחיר ובמקביל להשקיע בצד החינוכי וביחסי ציבור. "המחיר מהווה פקטור בולט. תאר לך משפחה בת שמונה ילדים - כמה ציציות צריך לקנות לכולם?".

התוכנית היא שלאחר שיתקבל מימון מאחת הקרנות הגדולות העוסקות במסורת יהודית, אפשר יהיה להתחיל במחקר בן שלוש שנים שיתבצע במכון לחקר ימים ואגמים באילת. מטרת המחקר תהיה לבדוק את דרכי גידולו של הארגמן ואת האפשרויות לגידולו בשבי, בצורה של חקלאות ימית באמבטיות גדולות.

חנן זיידרמן סבור כי הפעלת עקומת היצע וביקוש תעבוד, והתכלת מהארגמונים תהפוך להיות 'החוט שמקשר את העם היהודי' - כדברי הכותרת שניתנה למיזם.

ב. הרב אליהו טבגר

בשנת תשמ"ח, אחר מחקר מעמיק, העלה הרב²³ אליהו טבגר שליט"א מקרית ספר מחבר ס' כליל תכלת על הל' ציצית, שאכן ניתן להפיק מהמורקס צבע כחול עמיד, וממחשבה לעשה הוא החל בפעולות מעשיות לצוד את החלזונות ולהפיק מהם תכלת ולצבוע חוטים. ובשנת תשנ"ה הקים את עמותת פתיל תכלת להפצת חוטי תכלת העשויים מהמורקס, כשלעמותה מצטרפים יואל גוברמן ברוך שטרמן²⁴ וארי גרינספן.

ד"ר זיידרמן הנ"ל משבח את אנשי 'פתיל תכלת' ואומר כי הם "הכניסו את התכלת לכיוון מעשי".

כב "תחומין" כרך ט' עמוד 442

כג ד"ר ברוך שטרמן הוא פסיקאי ואיש הייטק מוכשר מאפרת שבגוש עציון, בעל עיסוקים חובקי עולם. כיהודי שחי בכל לבו את קיום המצוות חרה לו תמיד שאת המילים 'ונתנו על ציצית הכנף פתיל תכלת' הוא אומר כל יום 'בצפצוף הזוריר', כשהוא מנשק את ציציותיו הלבנות למשעי... ד"ר שטרמן הוא גם חובב צלילה מושבע, ובזכות הקשר המיוחד שלו לים, ויחד עם קומץ חברים 'משוגעים לדבר' כמוהו, הוא קם ועשה מעשה: הוא קרא ולמד את כל החומר התורני וההיסטורי והמדעי הקשור לתכלת המקראית, בירר לעומק את ניסיונו האמין, אך הכושל, של הרבי מרדזין לחדש את המצוה (הדיונון שמצא אינו יכול להיות חילזון התכלת, והוא מאריך על כך בספר). למד בעיון את מחקרו החשוב של הרב הראשי ר"א הרצוג בנושא, התייעץ עם כל גורם בארץ ובעולם שהיה לו קשר ישיר ועקיף לברור העניין, וכמובן צלל בים ושלח חלזונות למיניהן ובדק אותם מכל הכיוונים, עד שהגיע עם חבריו למסקנות נחרצות, המקובלות היום על רוב ככל הרבנים והחוקרים המצויים בנושא, ששיטה אחת היא הנכונה: התכלת יוצרה מנוזל שנמצא בבלוטה שבגופו של החילזון ארגמון קהה קוצים שחי גם היום לאלפיו בחופי הים התיכון, הגוון הסופי שלה הוא תכלת-שמים, ואין שום מניעה טכנית לחדש את ייצורה כימי עולם וכשנים קדמוניות.

זיהוי חדש לתכלת בדור האחרון

כנוצאה מהעיסוק הרב שנהיה בדורות האחרונים בענין התכלת התחילו לעלות הצעות נוספות לזיהוי חלזון התכלת כך למשל הרב יצחק מאיר מורגנשטרן שליט"א ר"מ ישיבת תורת חכם מעלה השערה שיתכן שהחלזון הוא בעל חי הנקרא 'סרטן הפרסה' או 'סרטן זנב החרב', ובלע"ז: הארס-שאה קרעב (*AR OHSSROH*). צורתו כצורת טלפי סוסים. יוצא ממנו דם כחול (מפני שדמו עשיר בנחושת) משתמשים ממנו לתעשייה הרפואית (ליטר דם ממנו שוויו \$15,000). צבעו (חלק מהפריטים) דומה לים. יש כמה מינים של סרטן פרסת הסוס. אחד מתוכם חי בחופים מזרחיים של ארה"ב לחופי פלורידה ובמפרץ המקסיקני. ואילו שאר המינים חיים במזרח ודרום-מזרח אסיה. אבל אף אחד לא קרוב לא"י.

הרב נח דוד אייזיקאוויטש"י מעלה השערה חדשה שיתכן שהחלזון הוא הדג הנקרא בלע"ז דושייננט סקוויד (*USTNAG*). והוא אחד מסוגי הסקוויד שהוא ממיני הטינט פיש שבהן החליט הגה"ק מראדזין למצוא את החלזון. אך שונה במקצת הסוויד בתוארו מדג הדיונון, והדושייננט סקוויד מיוחד בגודלו שלפי המשוער אורכו לפעמים ארבעים פיס ויותר, וגם מצוי במים עמוקים שלא יראנו אדם מעולם רק כשעולה במקרה לשטח העליון של המים. ועליו יש לומר שמתאים ביותר לרוב סימנים המבוארים בחז"ל, הן מחמת שעולה אחת לשבעים שנה (כלומר, לא בדיוק, אך עשרות שנים חולפות בין עלייתו פעם אחת למשנהו), וגם יש לו כמות רב של דם שחור כך שיתכן שמתוך עליה אחת לשבעים שנה יספיק תכלת למאות אנשים.

אגב, לתדמיתה של תופעה שקמים אנשים להצביע על חלזון התכלת על סמך דימויים שונים, האריכו בזה והתפלמסו בזה רבות על גבי במות שונות, ואין כאן המקום לדון בזה.

הצעד הבא היה הקמת העמותה 'פתיל תכלת', שבזכותה כבר אלפי יהודים טובים 'מצביעים בציציותיהם' בעד החידוש המלא של המצוה בדורנו. על המסע שעבר עם חבריו עד לגילוי כל סודות התכלת כתב ד"ר סטרמן בסיועה של אשתו ספר מרתק, מעין רומן היסטורי-בלשי-תורני-מדעי, שקשה להניח אותו מן היד עד העמוד האחרון. בסגנון זורם וקליל מדלג המחבר בין אלפי שנים, מבקר בארבע כנפות הארץ, מציג בקיצור את מקורות חז"ל ודעות הפוסקים בנושא, מציץ עם הקורא גם לכמה בירורים פסיקליים וכימיים וחואולוגיים ואופטיים וארכיאולוגיים - כשהמידע ניתן במידה, בלי שיעצור את שטף הקריאה (ההערות נקבצו בסוף הספר), עד ל'הֶפֶי אֶנְד': לאחר הפסקה של כ-1500 שנה 'התכלת בדינו'! אשריהם ד"ר סטרמן, הרב אליהו טבגר, יואל גוברמן, ארי סטרמן והרבים האחרים שסייעו להם לאורך כל הדרך, שהגשימו לעצמם ולאחרים חלום של דורות.

כד וייליאמסבורג, בקובץ גינת ורדים

סיכומו של ענין

בשנים האחרונות התפשטה המגמה בעולם התורה לברר נושא זה, ספרים רבים יוצאים בענין זה, זה בעד וזה נגד. כתוצאה מההתעוררות לליבון הדברים יש יותר ויותר אנשים שהחלו ללכת עם תכלת - נכון לעכשיו בצנעה.

דעת הרב אלישיב: זיידרמן היה הראשון להבאת דיון התכלת בזמנינו לפני הרב אלישיב. אך הרב אלישיב ככל הנראה לא רצה להכנס לענין הזה והפנה אותו אל הרבנים הראשיים לישראל שלסגנון קהלתם השתייך זיידרמן. אולם משענין התכלת נעשה לענין של אנשים חרדיים דן הרב אלישיב יותר בענין הזה והשיב² כי לקבוע שזוהי התכלת הוודאית אינו רוצה מאחר שהרי היום התברר שזה חלזון אחר ממה שטען הראדזינער, כלומר, שאינו דג הדיונון אלא פורפירא, אז אולי עוד מאה שנה עוד פעם יתברר שזה חלזון אחר. ועוד הרי לרש"י אסור לערב סממנים אחרים ולרמב"ם צריך לערב ומי יכריע ביניהם. ולהחמיר מספיקא אולי זהו התכלת אינו רוצה מאחר שאם הוא יוציא פסק להטיל תכלת זו בציצית אפילו מטעם ספיקא דאורייתא, הרי אין די תכלת שיספיק לכולם, והיות שיש רבים שירצו לקנותו הרי הביקוש יעלה את המחיר ביותר, ועל זה אינו מסכים לחייב כל אדם בהוצאה גדולה כזו³. אולם הרב אלישיב היה משיב לשואליו שמי שבירר וליבן את הסוגיא ועלה לו שיש תכלת היום, אין מניעה שיילך עם תכלת.

ר' יהושע ינקלביץ - מהמפיצים הגדולים של ענין התכלת - סיפר שבא לפני כעשר שנים אצל ר' משה שטרנבוך, וניסה לשכנע אותו שיאזין לראיותיו. הגר"מ מאן, באמרו ש"כל עוד שלא שמעתי את הראיות, זה נראה לי דבר תמוה ומופרך ואין לי סיבה לחשוש לזה. אך אני חושש בחשש רחוק

כה ראה בהסכמתו לקונטרס תכלת וארגמן

כו ואכן מבואר במנחות שהתכלת דמיו יקרים, והרי לחבילה אחת של ציצית צריכים מ 60 - עד 200 חלזונות, וממילא אין חידוש שדמיו יקרים. ובזמננו בחופי ארץ ישראל הממשלה אוסרת לצוד אותו כי שומרי הטבע חוששים שהוא ייעלם שוב כיון שאינו מרובה כל כך, ולכן מביאים אותו ממדינת יוון, ששם בכל העיירות שבחוף הים הוא נמכר במשקל לאכילה, ומשום כך היום אין הוא עולה דמים הרבה. אבל כמובן שאם יהיו אנשים רבים שירצו ללבוש התכלת, שוב יהיה כדאי להביאו מיוון בכמויות גדולות ולצבוע הרבה בבת אחת, וירד מחירו יותר ויהיה מצוי בזול ממש. אגב, לפי דברי הזוהר מקום החלזון בכלל הוא במימי הכנרת, כך שכל דג שמוצאו ממקום אחר הוא כנראה לא החלזון המדובר.

שאם אשמע את הראיות, יראה לי ספק דאורייתא וואלץ ללבוש תכלת". שאלו הרב ינקלביץ ואז מה? וענה שהדור בנוי על מסורת אבותנו ואינו רוצה לפרוץ את הדבר ולקבוע מסמרות בדבר שאין עליו מסורת.

ועדיין רוב המון העם מצפה ומייחל לביאת משיח צדקנו ולהחזרת עטרת התכלת. ולמעשה כיום לענין 'צור תכלת והשגתה: תכלת ראדזין - דיונון מיוצרת ע"י משפחת האדמו"ר מראדזין בבני ברק. תכלת ארגמון - פורפור מיוצרת בעיקר במפעל 'פתיל תכלת' בכפר אדומים עם הכשר של הרב רובין, יש עוד מפעל בעמנואל (של הרב טופרוביץ') שהם מייצרים גם ניפוח לשמה.

המחיר של תכלת נכון להיום הוא בין 65 ל-75 ש"ח, לארבעה פתילי תכלת, ללא לבן.

מקורות וביבליוגרפיה

- ◆ 'ביטול הראשון למאמר' יוסף אליעזר בן יהושע דוד נ"י מהעיר ראדזין, תרמ"ח נגד בעל התכלת
- ◆ מאמר 'תכלת מאיי אלישה' בקורת מבן דורו של הראדזינער נגדו
- ◆ 'משכנות לאביר יעקב' הלל מעשיל גלבשטיין נגד הראדזינער
- ◆ תל תלפיות עיתון תר"ס פולמוס בעד ונגד חידוש התכלת של הראדזינער
- ◆ מאמריו של הרב הרצוג בההד
- ◆ קבצי בית אהרון וישראל: קיט (הרב מאיר שלזינגר - בעד הראדזינער), קכא (הרב דוד שפירא - בעד הינטינא), קכד (הרב יעקב גולדשטיין - נגד ינטינא ובעד המורקס), קכז (הרב דוד שפירא וד"ר שאול קפלן בעד - ינטינא ונגד המורקס), קמג (הרב יעקב גולדשטיין - נגד הינטינא ובעד המורקס)
- ◆ קובץ אור המזרח ניו יורק טבת תש"ל כרך יט חוברת ב' (סז) מאמרו של הרב דוב צבי רוטשטיין זיהוי התכלת עפ"י מונחיה השונים בספרות התלמודית' בעד המורקס
- ◆ 'מגילת פולין - האדמורי"ם מאיזביצא' (יהודה לייב לויין)
- ◆ ספר 'התכלת', הספר היסודי ביותר לענין התכלת ובו מחקרים מקיפים בענין תכלת, הרב מנחם בורשטיין, ירושלים תשמ"ח
- ◆ אור ישראל גליון י' מאמרו של הרב מרדכי אברהם כץ - סקירה היסטורית ובעד המורקס
- ◆ אור ישראל גליונות יא,יב תגובות (הרב אליהו טבגר, הרב אלחנן גולדהבר, ועוד)
- ◆ מאמר 'כליל תכלת' בקובץ גינת ורדים. מאמר נפלא ומסכם בבהירות מאת הרב נח דוד אייזיקאוויטש.
- ◆ ספר 'כליל תכלת' מאת הרב אליהו טבגר ירושלים תשנ"ג
- ◆ קונטרס 'מאמר התכלת' (טבגר)

- ◆ 'הגילוי מחדש של חלזון התכלת בימינו', ד"ר ישראל זיידרמן, המעיין תמוז תשנ"ה
- ◆ 'תכלת וארגמן', מנחם אדלר, ירושלים תשנ"ט, נגד המורקס
- ◆ אור תורה אב תשס"ב מאמרו של ד"ר שאול קפלן
- ◆ אסופת מאמרים בעניני תכלת מאת הרב אליהו טבגר יו"ל ע"י אגודת פתיל תכלת ירושלים תשע"ב
- ◆ 'אורו של תכלת', ישראל טווערסקי, אדר תשע"ה - בעד המורקס
- ◆ קונטרס 'בין תכלת לארגמן' (הרב טופרוביץ) ב"ב תשע"א, נגד חידוש התכלת בכלל
- ◆ קונטרס 'בענין חלזון התכלת- העמדת דברים על דיוקם' ב"ב (שנת ואמר לך בדמיון חיי ואמר לך בדמיון), בעד המורקס נגד קונטרס 'תכלת דחלזון' אשר כתב נגד המורקס. מכתבי תמיכה מהרב עמרם אופמן, הרב משה מרדכי קארפ, הרב ישראל בעלסקי
- ◆ קובץ אור אליהו, מאמר מהרב אליהו טבגר, 'דעת הגר"א במספר חוטי התכלת בציצית'
- ◆ קובץ משואה ליצחק ב, מאמר מד"ר ברוך סטרמן, 'הרב הרצוג והחיפוש אחר התכלת'
- ◆ תכלת דחלזון אליעזר הול תשע"ג ב"ב - נגד המורקס
- ◆ תכלת דפזלון נגד התכלת דחלזון
- ◆ 'לבוש הארון' ר' מאיר הלוי הלמן תשע"ד - בעד המורקס
- ◆ קונטרס 'כלילת יופי' ב"ב אייר תשע"ה - בעד המורקס
- ◆ ב' רחשי לב', ניסן תשע"ה מאמר בענין חלזונות התכלת שנתגלו בימינו, נגד חידוש התכלת
- ◆ ב'והיה לכם לציצית' - קונטרס בעניני התכלת, י"ל ע"י אגודת פתיל תכלת לקראת פר' שלח תשע"ז, אסופת מאמרים בעניני תכלת
- ◆ 'צביעת תכלת עפ"י הרמב"ם ושימוש בסממני צביעה טבעיים', פרופ' זהר עמר וד"ר דוד אילוז
- ◆ 'התכלת וחידושה' הרב שמואל אריאל
- ◆ קונטרס כליל תכלת בקובץ גינת ורדים מאת הרב נח דוד אייזיקאוויטש ויילמאסבורג
- ◆ 'כנף איש יהודי' - בעד המורקס
- ◆ מאמר 'מצות התכלת בזמנינו' תשע"ו
- ◆ 'עיוני הלכה', מיקבץ החומר הרב בענין תכלת בעד ונגד תשע"ו
- ◆ 'כולו הפך לבן טהור' בן ציון רוזנברגר טבת תשע"ז - נגד המורקס
- ◆ 'פתרון בעיות יסוד בתכלת' שלמה משה שיינמן
- ◆ 'קרסי זהב' נגד הקונטרס בין תכלת לארגמן שכתב נגד המורקס

ישוב הקושיות בענין התכלת

לסיום אענה אף אני חלקי בס"ד בישוב הקושיא היאך אי' שהתכלת נגנז ומאידך הסימנים מראים בבירור שיש לנו את מה שבשעתו הפיקו ממנו התכלת. וכן הקושיא דאמרו שהחלזון עולה אחת לשבעים שנה ואיך כאן אנו רוצים לומר שהכוונה לאותו חלזון המצוי כל כך.

י"ל כמו דאי' שהאור נגנז, וכי אין לנו אור היום. אלא הכוונה שיופיו ועוצמתו של האור נגנז, יש לנו אור הרבה הרבה פחות. כמו"כ י"ל בענין הזכוכית לבנה דאי' שנגנז ואפ"ה מצינו לאחר מכן הופעת זכוכית לבנה כדאי' שר"ה שבר כוס של זכוכית לבנה בנישואי בנו, וי"ל כנ"ל ודאי יש לנו זכות לבנה, אבל אי"ז מתקרב ליופי הבוהק שהי' לזכוכית הלבנה בשעתו קודם שנחרב הבית. וכמו"כ נאמר לענין התכלת, ודאי יש לנו תכלת, אבל אי"ז הבוהק האמיתי של התכלת כפי שהי' ראוי להיות, ואותו יופי של התכלת - שאליו התכוונה התורה - אינו בנמצא, התכלת הזו שבה השתמשו איבד מיפיו וזהרו כמו שהשמים איבדו מיפיים וזהרם שאמרו מאז שנחרב ביהמ"ק לא נראה רקיע בטהרתו, תכלת הלא דומה לרקיע ודרך מליצה אפס"ל אין היקש למחצה כשם שאיבד הרקיע מיפיו וטהרתו כן התכלת איבדה מיפיה וטהרתה. ועפ"ז י"ל אכן אותו תכלת נאה ויקרה היתה נדירה, הקב"ה שמר עליה, אבל במצבה הנוכחי היום שאין לה את היופי אין שום בעיה שתהיה מצויה. היא כבר לא יקרה כ"כ.

'נגנז' התכלת אין הכוונה שאין את החלזון ממנו מפיקים את התכלת, דע"ז אי"ש לומר 'נגנז', דאי"ז דבר שהיה ונגנז, אלא אין את אותו דג, אינו מצוי יותר. ועוד, דהול"ל נגנז החלזון. אלא נ"ל הכוונה דצבעו האמיתי של התכלת נגנז, וכיום גם מאותו דג לא יופק הצבע תכלת האמיתי שאותו התכוונה

התורה. צבע 'תכלת' האמיתי לא קיים עוד.

עו"ל בענין מה שאמרו ש'עולה אחת לשבעים שנה', דהכוונה שעולה ממעמקי הים למים העליונים, וכן רואים באמת שבד"כ הדגים הללו נמצאים בקרקעית הים, אבל לעולם ציידים יכולים לרדת למעמקי הים ע"י אמצעים שונים ולצודם. ולפי"ז א"ש מה שהרומאים בגלות בבל כתוב שהשאירו צייד חלזון, ומקשים וכי בשביל פעם בשבעים שנה צריך ציידים. ולהנ"ל א"ש, דע"י ציידים אפשר תמיד לצוד, ורק לעלות למעלה מעצמם זה קורה פעם בשבעים שנה.

חי צומח דומם

וז"ל הרמ"ע מפאנו 'החלזון הוא דומם הוא צומח הוא חי, אמנם ידענו כי כן שהרי חי הוא במקום גידולו ומתנועע אילך ואילך אע"פ שאין שם אור נושב בו ולא מים רדופים מנענים אותו ויש במינו דם וצבעו ירוק דומה לים, וצומח הוא שאינו זז ממקום גידולו אלא שרשו נעוץ ותקוע בקרקע הים באילני הארץ' וכו'. עכ"ל.

תכלת מכל בעלי חיים

ע' צופיה כרך חמישי שיצא ע"י מכון המקדש בירושלים ומוקדש כולו לעניני תכלת בציצית ובגדי כהונה. ושם בפרק ב' מחדש הכותב שכל החלזונות שאפשר להפיק ממנו התכלת אם הוא מבעלי חי כשר לתכלת, ובזה מישב כמה סתירות שבחז"ל בענין התיאורים השונים של החילזון: פעמים מבואר שדומה לדג, ופעמים שהוא תולעת, פעמים שהוא חילזון בתוך קונניה שהיה פוצעין אותו להוצאת החילזון שבתוכו. גם במקומו המצוי יש סתירות כשמקום אחד מבואר שהוא בים, ומקום אחר שהוא בהרים. ע"כ דשם חלזון הוא שם כללי שכולל כמה מינים שבים ושבבישה וכולם כשרים לתכלת.

בזה"ז יש אור התכלת בציצית ונצרך להתבונן בציצית בוראיתם אותו. ואפשר עוד להמתיק, דלכן תכלת העומד כנגד שנאת חנם, שזהו העצה לבטל שנאת חנם, שרק כאשר מתרחק מחבירו זה נראה לו תכלת - שנאת חנם, אך אם תתקרב אליו תראה שאי"ז כלום.

מנין חוטי התכלת:

מן התורה המצוה ליקח חוטי לבן ותכלת ולתלותם על הבגד. ונחלקו רבותינו במנין חוטי התכלת. לדעת רש"י ותוס' במנחות (לה). מצוה בשני חוטי תכלת ושני חוטי לבן. וכן כתב הטור בסי' י"א ושועה"ד ומ"ב, וכן משמעות הפוסקים מפרשי השו"ע שהמצוה היא בב' חוטי תכלת וב' חוטי לבן. ואילו לדעת הרמב"ם (הל' ציצית פ"א ה"ו) המצוה בחצי חוט תכלת בלבד, ושלשה וחצי חוטים לבנים (כלומר, שבעה מתוך השמונה חוטים). וכ"ה בספר הקנה. וכדעת הרמב"ם נקטי רבינו בחיי בשם הרמב"ן והחרדים, וכ"ה ברח"ו (פרי עץ חיים) בשם האריז"ל, ובמגיד מישירים להב"י בשם המלאך שהגיד לו כן. וכ"ה דעת הגר"א. (וכן נהגו חסידי איזביצ'א-רדזין עפ"י הכרעת ר' גרשון העניך שהכריע כדעת הרמב"ם אחרי שצירף את דעתם של ראשונים ואחרונים בשאלה זו). ולדעת הראב"ד (שם) לוקחים שלשה חוטי לבן וחוט אחד תכלת (כלומר, ששה חוטים לבנים ושנים בצבע תכלת). וכן דעת הערוך בשם ר' דניאל, המאירי, ריא"ז. (וכן נהגו מחסידי ברסלב שקבלו את רעיון התכלת).

הנצי"ב מבאר (העמק שאלה לשאלות שאלתא קכו), דמחלוקתם תלוי בשאלה אם תכלת היא מעיקר המצוה, ולכן דעת רש"י ותוס' שמנין התכלת שוה למנין הלבן. ואילו הרמב"ם והראב"ד ס"ל דהתכלת באה רק לתקן ולהכשיר את חוטי הלבן, ולכן די בחוט אחד בלבד.

מקום עשיית התכלת

בגמ' מובא שחלזון התכלת מצוי בחלקו של זבולון, בחוף הים שבין צור לחיפה.

ובתנודב"א זוטא פט"ז לוז שעושין בה תכלת. וכן בסנהדרין יב. זוג בא מרקת ובידם דברים הנעשים בלוז ומאי ניהו תכלת. א"כ יש לשאול היכן עשו את התכלת, בין צור לחיפה או בלוז. ואפש"ל שהצידה היא בין צור לחיפה, והפקת הצבע או הצביעה עצמה נעשית בלוז.

תכלת דומה לרקיע, ורמז במה שאין תכלת בזמן הזה

טעם שבזמן הזה אין לנו תכלת חשבתי עפ"י מה דאי' (רמ"ע מפאנו) תכלת בגימ' שנאת חנם. והענין בזה י"ל שכשיהי' לאדם מחשבה של שנאת חנם יזכר בתכלת הדומה לים הדומה לרקיע הדומה לכסא הכבוד ויזכור כי הכל מה' ואין אדם נוקף וכו', ולא ישנא חבירו חנם. אבל מכיון ולא הועיל לנו, עד כדי כך שנחרב הבית על ידו, ובצע אמרתו, בצע פורפירא דיליה, נגזז התכלת. עו"ל לאידך גיסא, עפמ"ש"כ במראה יחזקאל ענין תכלת דומה לרקיע, שכשנתבונן באמת אין הרקיע כחול כלל, כשאדם עולה עם חללית מחוץ לאטמוספירה רואה שאין שום תכלת ברקיע רק נדמה הכל כשחור וכל התכלת שנראה לעינינו מבטא ענין שאיננו. זהו ראייה של העדר ראייה. צבע העדר הראייה הוא תכלת. זהו ענין חוט של תכלת, ולא תתורו אחרי לבבכם זה מינות, לעזוב את החקירות ולדעת שיש דברים בלתי מושגים, אנו רואים תכלת ולא מבינים למה זה תכלת. עכ"ד. ואפש"ל עפ"י דאי' שבדורות האחרונים יהיו יותר קרובים למצות ציצית, וכמו כאשר מתקרבים לרקיע נעלם התכלת, כן גם בציצית נתקרבו כ"כ למצוה עד שנעלם התכלת ונשאר רק אור התכלת כדאי' דגם

פטפטיא בדברי רש"י ריש פר' קרח במנין

חוטי התכלת

כתב רש"י ריש פרשת קרח, מה עשה (קרח), עמד וכנס מאתים וחמשים ראשי סנהדריאות וכו' והלבישן טליתות שכולן תכלת, באו ועמדו לפני משה, אמרו לו, טלית שכולה תכלת חייבת בציצית או פטורה, אמר להם חייבת, התחילו לשחק עליו, אפשר טלית של מין אחר חוט אחד של תכלת פוטרה זו שכולה תכלת לא תפטור את עצמה. וצלה"ב, במדרש רבה ותנחומא אי' ד' חוטין פוטרין אותה, ורק במד' משלי (י"א) הנוסחא היא חוט א' של תכלת, ולמה שינה רש"י וכו' חוט אחד של תכלת. ועוד, הרי רש"י ס"ל דציצית צריכה שני חוטין של תכלת. (כנ"ל). ואדרבה, לנוסח שבמדרשים א"ש טפי לפי שיטת רש"י, די"ל ד' חוטין בכל כנף והיינו שני חוטין הנכפלין לשניים הו"ל ארבע, ולמה שינה רש"י הנוסח דלא א"ש לשיטתו.

וי"ל דרך צחות רש"י לא רצה שקרח יסבור כשיטתו. עו"ל דלפי פשוטו קשה לומר דהכוונה במד' על כל כנף וכנף, דע"ז אין שייך לשון 'פוטרין אותה', כיון שאינם פוטרין, דצריכים עוד בשאר כנפות, ולכן תיקן הלשון 'לחוט אחד של תכלת' וזה אפשר לפרש הכוונה ליקח 'חוט אחד' ולחלקו לשמונה חלקים ויהיו שמונה חוטין, שניים על כל כנף וכנף. עו"ל בהקדם מה שיש לשאול למה הביא רש"י רק המשל הטענה של קרח על טלית שכולה תכלת, ולא הביא גם הטענה המובאת במד' על בית מלא ספרים אי חייב במזוזה, וי"ל עפ"י מה שפירשו המפרשים (מהר"ז, נו"א, רבינו בחי, בית אברהם (שיצא בפולין בהסכמת מהרש"ם)) ענין שעשה קרח השאלה של טלית שכולה תכלת, כי רמז בזה על טענתו, שכל העדה כולם קדושים, כטלית שכולה תכלת, והמנהיגים הם

כהציצית, ואם טלית שכולה תכלת אין צריכה ציצית אזי גם עדה שכולם קדושים א"צ מנהיג עליהם. ולפי"ז מובן למה רש"י הביא רק הטענה של טלית שכולה תכלת, שהרי רש"י לפרש פשוטו של מקרא בא, וזה מוכח מפשוטו של מקרא, ממה שטענו כי כל העדה כולם קדושים וכו', משא"כ הטענה על בית מלא ספרים לא ניכר בכתוב, והדרש ידרש אך רש"י בא לפרש פשוט. ולפיכ"ז א"ש למה רק חוט אחד של תכלת, דלפי"ז משה ואהרן - שעליהם היה הטענה למה תתנשאו - הם כהציצית של הטלית, וא"כ אי"ש לפי פשוטו של מקרא לומר ד' חוטין של תכלת, שהרי אין כאן ארבע מנהיגים, אלא שניים, ולכן תיקן רש"י הלשון 'לחוט אחד של תכלת' דהיינו חוט אחד הנכפל לשניים, והוא כענין משה ואהרן.

עו"ל דהנה לפום ריהטא אם רש"י כותב חוט אחד של תכלת על כרחך דרש"י הבין דמתייחסים לכנף אחד, וא"כ לכ' גם מש"כ במד' ד' חוטין הכוונה לכנף אחד, והכוונה שכשכופלים שני חוטין של תכלת נעשה מזה ארבע. אבל לכ' צלה"ב, למה המד' מתייחס לחוטין כפי שהם למטה, אחר שכפלים, ואילו רש"י מתייחס לחוט כפי שהוא למעלה, במקום שאינו כפול. וחשבתי דרך רמז, דיש לפרש עומק ענין מחלוקת רש"י ותוס' עם הראב"ד עפ"י פנימיות הענין, דענין הציצית הוא וראיתם אותו וזכרתם וגו', וכמה שהאדם במעלה עליונה יותר נזכר יותר בקל, ואם האדם במעלה גדולה הי' לו בחוט אחד, ומי שהוא במעלה נמוכה יותר הי' צריך שני חוטין, והתורה ציוותה דבר השווה לכל, שני חוטין (לפי רש"י). וכשאדם במעלה עליונה, בבחי' חוט אחד, עיניו למעלה, ולמעלה הוא חוט אחד. אבל כשעיניו למטה, לארץ, לארציות, צריך שני חוטין, ורואה אותם כפי שהוא, למטה, ושם הם ד' חוטין. וא"כ אף שרש"י

מגן אבות לרשב"ץ, וגם בספר רושינא או בפירוש ר' מיוחס ב"ר אליהו).

וראיתי להרב משה אפרים אינדיק שליט"א שכתב בקונטרס 'דמוני תכלת' ליישב ע"ד הפשט וע"ד הדרוש:

ע"ד הפשט:

ואמנם יש לתרץ זה שהמדרש סובר שיש חוט אחד, דהנה שיטת קרח היה שכל טעם מצות תכלת הוא לזכרון שתכלת דומה לים וים דומה לרקיע וכו' וקרח כנראה סבר שכל המצוות אינם אלא משום טעמיהם, ואם יבוא אחד ויחדש דרך חדשה לעשות המצוה שעל פי טעמו יש תיקון יותר גדול, לדעת קרח דבר גדול עשה. ממילא טענת קרח הוא שחידש דרך לעשות מצות תכלת שהוא יותר טוב מדברי התורה, כי אם כל המצוה לזכרון, אז אם יעשה כל הבגד מתכלת יש זכרון עוד יותר גדול, וזהו הקל וחומר שבגד שכולו תכלת פטור כו'. וכן נמי הטענה של בית מלא ספרים שפטור ממזוזה.

אבל באמת אינו כן, כי כל המצוות גזירת המלך הם, והאומר על קן ציפור כו', ועי' מנחות סה. משה רבינו אוהב ישראל וכו' ואכמ"ל. וממילא טענה זו של ק"ו רק מובן אם באמת מצות תכלת לזכירה בלבד והתורה רק מחייב לעשות המינימום לזכירה שהוא חוט אחד, אבל לדעת ב"ש שיש שני חוטים של תכלת אין התחלה להקל וחומר, כי אף ממקום שבאת חזין שאינו נמשך אחר הטעם בלבד, כי אם הכל היה לזכירה היה מספיק בחוט אחד לכאורה, וא"כ זה שיש חיוב לשני חוטים מגלה שע"כ אין הכל נגרר אחר הטעם. וממילא מדרש זו שס"ל שקרח עשה הק"ו ע"כ נאמר אליבא דמאן דאמר שיש חוט אחד בלבד, ודו"ק.

ועל דרך דרוש:

אילולי דמסתפינא הייתי אומר עוד מהלך, דהנה

ס"ל דשני חוטין של תכלת שמים בציצית, זהו לדידן - אנשים פשוטים, אבל קרח דחכם גדול היה ומטועני הארון, ובעל רה"ק הי', שהרי ידע שיש בתורה רע"ה פרשיות (כמובא במשל של בית מלא ספרים) אף שעדיין לא נשלמה התורה (ויש דוחים שקבלה בידם מסיני שיהי' בתורה ער"ה פרשיות), ובמד' משלי (י"א) אי' בהטענה של בית מלא ספרים שאמר קרח כתיב וכתבתם על מזוזות ביתך, אף שפסוק זה עדיין לא נאמר. וכן ידע שיש בתורה פרשת פרה אדומה (כדאי' במד' פליאה שהבאנו מהיכן יצא קרח לחלוק, כיון ששמע פרשת פרה אדומה), וראה שלשלת גדולה וכו', ולדידי' סגי בחוט אחד.

והנה, לכ' יש עוד שינוי לשון ברש"י מהמדרשים, בדמדרשים כתוב שהדין ודברים אם טלית שכולה תכלת חייבת או פטורה הי' בין 'קרח' למשה, ואילו ברש"י כתוב שזה היה בין המאתים וחמישים איש למשה. וי"ל עפ"י הנ"ל שקרח שנבלע בארץ הי' בו בחי' ארציות, והיו עיניו למטה, הוא צריך שני חוטין של תכלת ורואה למטה ד' חוטין, כנ"ל, אבל לפי פשוטו של מקרא איירי בחמישים ומאתים איש, וכמ"ש ויקומו לפני משה, שכולם קמו בחוצפה (עי' תרגום יונתן), והם היו במעלה גדולה יותר, די להם בחוט אחד ורואים למעלה, שלא במקום הכפל, ושם הוא חוט אחד.

וראיתי במתנות כהונה מבאר מש"כ במד' ד' חוטין של תכלת פוטרין אותו הכוונה שבכל כנף יש חוט אחד ודהויין לה כולהו ד'. אבל הרש"ש מציין לתוס' ר"פ התכלת, וכוונתו לכ' למש"כ תוס' שצריך שני חוטים, וא"כ י"ל ד' חוטין בכל כנף וכנף.

וכעת ראיתי מביאים שבתנחומא דפוס ראשון (ר"פ) הגירסא חוט אחד, וא"כ לא שונה רש"י מידי מלשון המד', והעתיקו כצורתו. וכן מועתק הגירסא בעוד ראשונים (יד רמ"ה, ר' בחי, ר"ח פלטיאל,

דברי אלוקים חיים, ועי' ריטב"א שם שנתקשה איך יתכן ששניהם דברי אלוקים חיים הלא רק דבר אחד היה בעבר, [ויש הרבה שטוענים שאלו ואלו נאמר בכל מח' בעלמא, וצ"ע מגיטין ו: שמבואר שרק נאמר אלו ואלו אם הכי הוי עובדא ששניהם באמת היו, ואכמ"ל], שעיקר המחלוקת הוא מחלוקת בהנהגת העולם, ויש אליבא דאמת מקום לשני הדרכים, ואף שיש נפק"מ להלכה בין דרך אחד לשני, לא מוכח כלל שהשני טועה, ודו"ק.

ועפ"ז ניתן להסביר הגמ' בבבא בתרא עד באגדות דרבה בר בר חנה שלא רצה רבב"ח למנות החוטים של מתי מדבר אם כב"ש אם כב"ה, אף שמשמע בגמ' שהיה יכול להכריע בזה. דיש לומר שרבב"ח סבר כיון שכל מ' שנה שהיו במדבר נזופים היו [יבמות עב.]. ולא נשבה להם רוח צפונית, ממילא ע"כ לא היתה ההנהגה של מידת הרחמים יותר ממידת הדין, אלא גבר מידת הדין, ממילא פשוט שאין להביא ראיה מהם איך הם הבינו את התורה שההלכה כבית שמאי, ודו"ק.

כתב רש"י ריש פרשת קרח, מה עשה (קרח), עמד וכנס מאתים וחמשים ראשי סנהדריאות וכו' והלבישן טליתות שכולן תכלת, באו ועמדו לפני משה, אמרו לו, טלית שכולה תכלת חייבת בציצית או פטורה, אמר להם חייבת, התחילו לשחק עליו, אפשר טלית של מין אחר חוט אחד של תכלת פטורה זו שכולה תכלת לא תפטור את עצמה. ומקשין בזה, מה היו עושים אילו באמת הי' אומר להם שפטורה. וי"ל הם היו יודעין שחייבת, ורק בקשו לעשות ליצנות.

עוד מקשין, למה לא שאל טלית שכולה לבן מהי שתהא חייבת בציצית, ומה טלית של מין אחר ג' חוטיין של לבן פטורין אותה, טלית שכולה

מפורסם שפלוגתת ב"ש וב"ה בכל מקום תלויים בכמות מידת הדין נגד מידת רחמים, וממילא שיטת ב"ש הוא שיש ד' חוטים של תכלת שתכלת הוא נגד הדין כמבואר בזוהר בכ"מ, וד' חוטים של לבן שהוא נגד רחמים ולדעתם שוין מידת הרחמים עם מידת הדין. ואמנם דעת ב"ה בכל מקום הוא שמידת הרחמים חזק יותר ממידת הדין, וממילא יש יותר חוטי לבן משל תכלת. והנה כבר האריכו הספרים הקדושים בראיות ליסוד זה מהרבה מקומות, ולא נאריך בזה כאן. והנה זה שיש כל כמה פלוגתות בעיקרי מצות בין ב"ש וב"ה לכאורה פלא היא, שהלא שאל נא לימים הראשונים איך נהגו כו', ואיך יצא שממש נתחלק כל התורה לשני תורות, ונתפשטו מחלוקתם בכמה וכמה מצות. ונרא' שע"פ הנ"ל יש להסביר שבאמת אין סדר הדברים שנחלקו על כל אלו פרטי מצות כל אחד מחלוקת חדשה, אלא עיקר המחלוקת היה איך לפלס מידת הרחמים נגד מידת הדין, ועפ"ז בלבד נחלקו מהו דרך התורה. וב"ש מודים שלו יהיה מידת הרחמים חזק יותר ממידת הדין, אזי לכמה דינים יצא להם כדעת בית הלל. ואולי זה נרמז בפסוק אחת דבר אלקים שתיים זו שמעתי, שבאמת יש שני דרכים להבין דברי אלוקים, כנ"ל.

ולפי"ז נראה שכיון שכל התורה מרועה אחד נתנה, אלא שיתפרש אחרת כפי הטיית מידת הרחמים והדין, קורח שבא עם טענת כל העדה כולם קדושים ובתוכם ה', הוא טענה ע"פ מידת הרחמים כמובן, ממילא אצלו ודאי יתפרש התורה שיש רק חוט אחד של תכלת, וגם ב"ש סבירא להם שכך הבין קרח את התורה, אלא שלדעתם להלכה לא נקטינן כוותיה גם בזה.

ובזה נמי מובן מה שאמרו בעירובין יג: שעל מחלוקת ב"ש וב"ה יצא בת קול ואמרה אלו ואלו

לבשו ביום י"ל דבהא פליגי דגמ' דילן ס"ל דעיקר טעם תכלת משום שדומה לים כו' ודומה לכסא הכבוד כו' ולכן אין מצותו בלילה כדמשמע ריש מס' ע"ז דביום הקב"ה יושב על כסא הכבוד ובלילה רוכב על כרוב קל שלו כו' משמע דאינו יושב כביכול בלילה על כסא הכבוד, אבל הירושלמי ס"ל דעיקר הטעם לזכור מכת בכורות (כמ"ש ברש"י סוף פרשת שלח לך דתכלת ל' תיכלא שהוא שכול הבכורות) ואדרבה נעשה בלילה רק דהיו אז מלובשים כולם כסות יום כמ"ש מתניכם חגורים וכו' ועי' במכילתא הובא בילקוט שם שהיו מלובשים כיצאים לדרך דאין דרכם בכסות לילה המיוחד לשינה ולכן החיוב הוא בכסות יום אפי' לובש בלילה וכו' עכ"ל המתקן בנופת צוף וכל טעם.

והנה במנחות ר"פ התכלת פליגי רש"י ותוס' והרמב"ם, דרש"י ותוס' ס"ל דצריך ב' חוטי תכלת, והרמב"ם ס"ל דא"צ כי אם חוט אחד, וטעם פלוגתתם לא נתבאר כל הצורך, ונלע"ד דטעם פלוגתתם תלי ג"כ בפלוגתא הנ"ל דפליגי גמ' דילן עם הירושלמי וכפי מה שכתב בכור שור הנ"ל דהנה כתב בס' לוי חן (פרשת קרח) דלכן המצוה בחוט אחד לפי שתכלת דומה לרקיע ואיתא במ"ד בראשית ויקרא אלקים שמים סמים מה שמים יש בהם כמה גוונים מהן אדומין מהן ירוקין אף שמים משתנים לכמה גוונים וכתב היפ"ת והא דתני תכלת דומה לרקיע היינו ברוב פעמים, הרי באמת הרקיע משתנה לכמה גוונים רק ברוב נדמה לתכלת, והנה כתבו הפוסקים בדין בועה בשיפולי ריאה דצריכה לחוט בשר מקיף דאותו חוט א"צ להיות מראה ריאה מסברא דעכ"ח חוט א' אין בו מראה מיוחדת ואף שיהי' בו מראה ריאה משתנה לשאר מראה, לפי"ז חוט אחד דתכלת דומה ממש לרקיע שהוא בעצמו מראה תכלת ודומה נמי

לבן לא תפטור את עצמה. ופשטות י"ל שעיקר ענין מצות ציצית היא התכלת, וצריך חוטים לבנים שיהיה ניכר התכלת עליה, וממילא טלית שכולה לבן צריכה ציצית לבן שהוא צורך התכלת. והרב יצחק פנחס גולדווסר בספרו אספרה כבודך מביא רעיון יפה למה לא שאל על חוטי לבן, כי הנה יש לשאול מדוע לא שאל מה זה שלווים מתנשאים על שאר העם, אלא שענינו סמאווה ונגיעותיו סמאווה, הלבן הוא בחי' לוי התכלת בחי' כהן, שאל על התכלת לא על על הלבן והלויים.

עוד יש לשאול, במד' אי' שקרח שאל, וכאן כ' רש"י שכולם שאלו. ועוד יש לשאול, דבמד' אי' שקרח שאל, וברש"י כתב שכולם שאלו. ועוד יש לשאול, במד' מובא עוד משל עם בית מלא ספרים אי חייב במזוזה, למה א"ז רש"י לא מביא.

כתב רש"י ריש פרשת קרח, ראה תרגום יונתן שתרגם ויקח קרח. ונסיב גוליתיה דכולא תיכלא וכו' וקמו בחוצפא ואורו הילכתא באנפוי דמשה על עיסק תיכלא משה אמר אנא שמעית מן פום קודשא יהא שמיה מברך דציציית יהון מן חיוור וחוטא חד דתיכלא יהי ביה קרח וחברוי עבדו גולין וציצייתיהון כולהון דתיכלא מה דלא פקיד ה' וכו'. משמע ויכוח אחר בין קרח למשרע"ה. וכן משמע במד' משלי י"א.

פרפרת נאה מילקוט הגרשוני

כתב בחידושי בכור שור לחולין דף פ"ט וז"ל נ"ל דמאי דפליגי גמ' דילן עם הירושלמי בדין כסות לילה כמבואר בטו"ח סי' י"ח דעת הרמב"ם בגמרא דילן דכסות לילה הוא מה שלובש בלילה אפי' הוא מיוחד ליום ושאר פוסקים חולקים עליו עפ"י ירושלמי כמ"ש בב"י שם וס"ל דהמיוחד ליום חייב אפי' לבשו בלילה והמיוחד ללילה פטור אפי'

(עיין בתוס' קידושין ל"ד ע"א סד"ה ותפילין גם עיין בארצות החיים סי' זה בחלק המאיר לארץ סק"נ שכ' דרש"י ס"ל בזה כירושלמי) דעיקר הטעם כדי לזכור מכות בכורות ודאי מסתבר דצריך כל כך תכלת כמו לבן לכך ס"ל לרש"י ותוס' דצריך ב' חוטי תכלת לפי דס"ל כטעם הירושלמי, וכל אחד מהם לשיטתו אזיל.

לשאר גוונין מחמת שהוא חוט אחד וכן הוא הרקיע שבעצם הוא מראה תכלת ונראה נמי לשאר גוונין ע"ש דפח"ח, והנה בוודאי סברא הוא שיהיו תכלת ולבן שוים כמ"ש תוס' ר"פ התכלת, רק מאחר דבעי' שיהא דומה לרקיע וזה אינו כי אם בחוט אחד לכן אנחנו עושים נגד הסברא, אמנם כ"ז לגמ' דילן והרמב"ם דס"ל דעיקר טעם תכלת משום שדומה לרקיע אבל לטעם הירושלמי

עניני ציצית

אהבה ויראה

וחטף התפילין מכיס הטלית. ולפי"ז לכאורה נראה כי הציצית הוא בחי' אהבה, והתפילין בחי' יראה. אך בזוהר לא משמע כן, דבזוה"ק אי' שמי שאין לו ציצית ותפילין ואומר אשתחוה אל היכל קדשך 'ביראתך' הקב"ה אמר אן היא מוראי הא סהיד סהדותא דשקרא. משמע לכ' דגם ציצית ענינו יראה.

ונראה דיש לחלק בין ט"ק לט"ג, שטלית קטן הוא בחי' יראה, והוא עשוי כדי לשמור אדם שלא יחטא, שיזכר שממשלת קונו עליו, ואי' באו ד' ציציות וטפחו לו על פניו. אבל ט"ג שהוא בעת התפילה הוא בחי' אהבה. ומה דאמר בזוה"ק מי שאין לו ציצית בבגדו ונכנס לביהכנ"ס היינו ט"ק. ואפשר דלכן ט"ק הוא גוואי, יראה פנימית.

עצה בדיעבד שיש ענין שמי שאינו

שותומ"צ יילך לפחות בציצית

הרשב"א (ב"מ פב. ד"ה והראב"ד, ובב"ק נו: ד"ה בההיא) כתב שמפירוש הראב"ד נראה דכל זמן שהאבידה ברשותו מיקרי עוסק במצוה ופטור מן המצוה. ולפי"ז נראה דיש מקום למה שמשפיעים על תועים מבני' לילך עכ"פ בציצית, דעכ"פ לפי דעת הראב"ד כל זמן שהולכים בציצית פטורים משאר מצוות עשה. ויל"ע אם כנים הדברים.

בספר 'בפקודין' אשיחה' מביא שמעתי בשם הרה"ח ר' דוד שטיינער שליט"א את אשר זכה לראות במו עיניו, כאשר השתתה מרן אדמו"ר [מהר"א] מבעלזא זי"ע"א בעיר פעסט, היה זאת באמצע ימי זעם, בתוקפן של הצרות של מלחה"ע השניה, והנה ר' דוד שי' אשר עדיין היה צעיר לימים רצה לראות התנהגותו של מרן אדמו"ר מבעלזא זי"ע, לכן כאשר שמע כי הצדיק מבעלזא זי"ע נמצא בעיר החליט ללכת ולראות התנהגותו. היה זה בוקר אחד של ימות החול ורצה לראות את ההכנות של הרבי לתפילת שחרית, העמיד עצמו אצל דלת חדרו המיוחד ושמהביט דרך חור המנעול שבדלת לראות. והנה ראה את הרבי מתקרב לכיס הטו"ת שלו והוציא משם טליתו והניחה על כתפו ובידו הקדושה ליטף אותה, כן עמד והמשיך בזה איזה זמן וגם נישקה. והיה שמח כאילו פגש עתה את בנו שלא פגשו ימים רבים. אחרי עטיפת הטלית התקרב הרבי להוציא התפילין, נדמה היה הדבר כאילו יראה גדולה פחד ואימה אחזתו, הוא התקרב כמה פעמים להוציא התפילין מכיסן אך תיכף משך ידו לאחוריו, נדמה היה כאילו אש אוכלתו. הרבי הוריד ידו לרגע וחיל ורעדה אחזתו ואח"כ הכניס עוד הפעם את ידו